
загальні проблеми зоології

УДК 599 (477)

І. В. Загороднюк¹, І. Г. Ємельянов²

¹ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

² Національний науково-природничий музей НАН України

E-mail: zoozag@ukr.net, nmnh@museumkiev.org

Таксономія і номенклатура ссавців України

Ключові слова: таксономія, номенклатура, ссавці, фауна України.

*До 30-річчя Українського теріологічного товариства НАН України
(березень 1982) та 20-річчя Конвенції про біологічне різноманіття
(відкрита для підписання 5.06.1992)*

Вступ

За два останні десятиліття відбулися помітні зміни у поглядах на таксономію ссавців у межах як світової, так і європейської фауни (напр., [107, 110]). Окрім того, значних обсягів набули процеси змін теріофауни, пов'язані з вимираннями, інтродукціями та інвазіями, зокрема й на теренах України [32, 77]. Все це вимагає створення й корекції систематичних списків фауни та аналізу їхніх змін. Одним із факторів суттєвого зростання уваги до цього стало прийняття Конвенції з біологічного різноманіття [94], ратифікованої й Україною, та розробка в межах зазначеної угоди Глобальної таксономічної ініціативи [96]. Остання ідея є ключовою для оцінок змін фауни в історичному розрізі, порівнянь біоти різних регіонів, охорони і використання природних ресурсів. Особливо актуальним це стало у сучасний період, коли відбуваються значні зміни як наших уявлень про склад фауни, так і динаміки самого складу фауни [36, 57, 74].

Ідея таких контрольних списків фауни (checklist) існує давно. В їхній основі — ієрархічні переліки наукових назв таксонів із зазначенням авторства і року опису. Розгорнуті списки включають синонімію і вернакулярні назви. Базовими списками, що поширюються на теріофауну України, є зведення Дж. Еллермана й Т. Моррісон-Скота (1951) [95] та І. Павлінова й О. Россолимо (1987/1998) [71]. Для теренів України найголовнішою є праця О. Мигуліна 1938 р. [64], після якої подібних за повнотою систематичних зведень не готували, і було опубліковано лише три загальні огляди фауни — І. Сокура [76], О. Корнеева [54] та В. Крижанівського й І. Ємельянова [58].

Єдиною сучасною довідковою базою щодо складу теріофауни є «Список ссавців України», розміщений на веб-сайті Українського теріологічного товариства [38]. Цей список підготовлено на основі огляду видів у зведенні «Ссавці України під охороною Бернської конвенції» (1999) [24], і надалі кілька разів змінено відповідно до змін у таксономії й називництві. Його поточна версія помітно відрізняється від опублікованої 13 років тому, що спонукало нас до підготовки нового огляду, представленого на 18-й Теріологічній школі 2011 р. Стисла версія того переліку (тільки надвидові групи) з українськими назвами таксонів опублікована того ж 2011 р. [45].

Мета цієї роботи — впорядкування нового переліку таксонів ссавців фауни України з урахуванням останніх змін у таксономії класу та з огляду на потреби стабілізації українських назв таксонів усіх базових рівнів — від виду до ряду включно.

Методичні зауваження

Засади формування переліку таксонів

Огляд стосується усіх основних таксонів: видів, родів, родин і рядів. Звернуто також увагу на підряди і надродина; інші проміжні таксони тут не аналізуються. Для всіх таксонів, назви яких регулюються Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури [65], — родин, родів і видів — наведено авторів і роки опису. В усіх можливих випадках, наводячи назви таксонів, ми керувалися оригінальними описами таксонів та ревізіями. Коли джерела з описами таксонів не були доступні, за основу брали зведення Г. Міллера 1912 р. [102], С. Огнева 1928 р. [68], Дж. Еллермана та Т. Моррісон-Скотта 1951 р. [95], І. Павлінова та О. Россолимо 1987 (1998) р. [71]. Найновішим контрольним переліком видів слугував огляд «Види ссавців світу» 2005 р. [110].

Окрему увагу приділено українським назвам у зв'язку з їхнім широким застосуванням у довідкових виданнях та освітніх проектах: навчальні посібники, підручники, експозиції і каталоги природничих музеїв, довідники й енциклопедії, путівники та огляди з проблем біорізноманіття (напр., [49, 75, 87]). Не менше значення такі назви мають у повсякденній практиці зоологів, краєзнавців і природокористувачів: мисливська фауна, літописи природи заповідників, визначники, різноманітні «червоні» списки. Засади формування та стабілізації українських переліків ссавців розглянуто нижче.

Список обмежено 1) видами, що відомі у складі фауни України за три останні століття, 2) видами, що відомі у дикому стані або регулярним тимчасовим перебуванням в умовах дикої природи. Нижня межа аналізованого періоду не є чіткою як через неясні терміни зникнення окремих видів (напр., сайга, кулан, політуха, тушканчик, пискуха), так і через малу кількість зоологічних оглядів XVIII ст., тим паче стосовно меж сучасної України. За нижню межу тут прийнято період між 1758 р. (огляди таксонів у «Системі природи» К. Ліннея) та 1770–1777 р. (описи перших таксонів з теренів України у Й. Гюльденштедта та Й. Еркслебена), тобто мова фактично йде про 250 років.

Список таксонів представлено у таблицях (табл. 3–15). Його індексовано за статусами присутності й раритетності видів, використовуючи такі позначення:

Ad — види, що з'явилися у складі фауни України в історичні часи (інвазії, інтродукції);
Do — доместикована форма (в цьому списку лише ті, що регулярно присутні в природі);
Ex — види, відомі у складі фауни України в історичні часи, проте тепер не зустрічаються;
Fa — фантомні види, тобто види, присутність або точність ідентифікації яких не доведена;
Re — відновлені види, які зникли в історичні часи і вселені знову або саморозселилися;
Uk — види, які включено до III видання «Червоної книги України» (2009 р. [87]).

Щодо порядку наведення таксонів. Тут, як у більшості систематичних оглядів, дотримано еволюційної хронології: на початку переліків — найдавніші й найпримітивніші таксони, а потім — молодші (напр. [72, 73]). Інколи переліки є абетковими на кожному ієрархічному рівні, як у виданні «Види ссавців світу» [110] або огляді раритетної фауни України [84], проте представлені тут списки є систематичними.

Наукові назви рядів і підрядів подано в уніфікованій формі: корінь — назва типового роду типової родини, формант — «-formes» для ряду та «-morpha» для підряду (див. табл. 1). У зв'язку з різними варіантами написання назв підрядів (через «o» або «i») тут дотримано правила вважати формантом «-morpha» (без «o»), і сполучною літерою ставити «o» для іменників II відміни та «i» — для іменників I та III відмін (напр., *Balaena* (I) → *Balaenimorpha*, *Sciurus* (II) → *Sciuromorpha*, *Mus* (III) → *Murimorpha*)¹.

¹ Загалом це збігається з написанням основи слова у давальному відмінку (напр. *Sciurus* → *sciūrō*).

В усіх таблицях із переліками таксонів (табл. 3–15) кожний останній стовпчик (з назвою «Огляд 1999 р.») містить українські назви таксонів згідно з останнім оглядом теріофауни 1999 р. [24]. При цьому назви надвидових груп (зокрема й родин), відсутні у згаданому огляді, тут відновлено за вказаними видовими біноменами і назвами типових родів, а за їх відсутності — за іншими публікаціями того часу.

Основні огляди складу фауни останнього часу

Вихідним для аналізу складу фауни слугував перелік, упорядкований за двома останніми монографічними оглядами теріофауни України: «Ссавці фауни України» за авторством І. Сокура [76] та «Визначник звірів УРСР» О. Корнеєва [54]. Завдяки подальшим численним дослідженням цей список був суттєво доповнений і уточнений, і 1998 року на його основі нами впорядковано «Контрольний список теріофауни України», схвалений VIII Теріологічною школою (1998 [48]), надалі опублікований вже з українськими назвами видів (1999 [24]), потім ще раз доопрацьований і рекомендований до використання резолюцією IX Теріологічної школи (2002 р.).

З часу, що минув після огляду 1999 р., з'явилася низка спеціальних публікацій² щодо таксономії й назв надвидових груп ссавців, у т. ч. стосовно України: «Склад та історичні зміни фауни хижих ссавців України» [25], «Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви» [26], «Контрольний список родів і видів кажанів України» [27], «Кажани України та суміжних країн» [47], «Польовий визначник дрібних ссавців України» [28], «Ссавці східних областей України...» [31], «Наукові назви рядів ссавців» [34], «Таксономія і номенклатура немишовидних гризунів фауни України» [35], «Таксономія та рівні диференціації сліпаків (Spalacidae) фауни України...» [55], «До аналізу списку мисливських звірів України» [85], «Ссавці північного сходу України...» [36], «Називничі засади опису таксономічного різноманіття ссавців Європи» [45], «Мисливська теріофауна України: видовий склад і вернакулярні назви» [41].

Також останнім часом видано низку навчальних і довідкових видань з використанням українських назв ссавців (після 2000 р., окремі приклади за хронологією): «Биоразнообразие Крыма. Млекопитающие» [14], «Хребетні тварини західних областей України» [86], «Наземні хребетні України та їх охоронні категорії» [29], «Біологія лісових птахів і звірів» [12], «Ссавці. Дніпропетровська область» [7], «Червона книга України» (2009) [87], «Фауна України: охоронні категорії» [84], «Зоогеографія» [75].

Засади стабілізації українських назв таксонів

Очевидно, що згадані вище і подібні їм огляди підготовлені різними авторами і на різній таксономічній основі, тому переліки видів нерідко різняться. Пов'язано це як з відмінностями у визнанні тих чи інших таксономічних схем, так і з розвитком самих таксономічних знань і динамікою складу регіональної фауни. Окрім того, існує проблема усталення українських реєстрових назв ссавців, для яких є низка синонімів, або, навпаки, відсутні однозначні українські відповідники [35, 41].

Останнє пов'язано як зі значними прогалинами у друкуванні україномовної літератури в попередній період розвитку науки (із середини 1960-х до середини 1990-х років), так і з «проблемами росту» сучасної української наукової термінології й номенклатури. Не останню роль у цьому відіграє відсутність чітких правил формування і вживання назв на кшталт назв наукових, які регламентуються положеннями МКЗН [67]. Авторами підготовлено кілька спеціальних праць з пропозиціями щодо уніфікації українських реєстрових назв таксонів різних рангів, у т. ч. родів [26], родин [45] та рядів [34].

² Також на сайтах Інституту зоології НАН України [66] та Українського теріологічного товариства [38] є два неопубліковані переліки ссавців України. Останній з них, підготовлений нами на основі переліку 1999 р. [24], складає основу реєстрового списку ссавців у цій роботі.

Зазначимо кілька найголовніших засад щодо вживання назв:

1) науковими назвами є лише назви, подані латиною³, інші назви виконують допоміжну роль; наукові назви мають для однозначності наводитися в усіх випадках при першій згадці виду чи роду українською та іншими мовами. Вернакулярні, або вернакульні назви тварин (від лат. *vernaculus* — «місцевий, туземний» [62] та англ. *vernacular* — «народний, рідний, домашній») мають наводитися з однозначною відповідністю до наукових назв таксонів шляхом прямих згадок наукових назв або однозначних посилань на відповідні систематичні огляди (напр. MSW3 [110]);

2) в усіх можливих випадках (зокрема за наявності синонімів) вернакулярні назви мають бути уніомінальними і узгодженими з науковими. Такі узгоджені назви позначають як реєстрові, або титульні [35, 62]. Напр., для мотрійки «ряд *Erinaceomorpha*, родина *Erinaceidae*, рід *Erinaceus*, вид *E. roumanicus*» назвами-відповідниками є «Їжакоподібні, Їжакові, Їжак, Їжак білочеревий», тобто всі вони сформовані на основі родової назви. Така назва є іменником у називному відмінку однини, а надродові назви формуються за допомогою відповідних морфем [45] (табл. 1);

3) для всіх нових таксонів (поповнення фауни чужорідними видами, розширення називничої бази для раніше не описаних українською мовою таксонів, поділ раніше відомих видів чи родів на два й більше) варто уникати асоціативних назв (напр., морська свиня). Резервом для нових назв є незадіяні у реєстрові переліки назви зі словникового запасу, місцеві назви, запозичення з інших мов, зокрема й латини; інший шлях — формування неологізмів (насамперед для назв родів), зокрема з використанням інших назв та залученням продуктивних морфем (-иця, -ець/-унець, -ак тощо)⁴ [41]. Користуючись асоціативними назвами, слід вживати означення у родовій назві на першому місці (напр., рід «земляний заєць» не є видом «заєць земляний»);

4) розділяючи вищі таксони на два чи більше нових, доцільно залишати у вжитку їхні описові нетипіфіковані назви лише для позначення груп у вихідному обсязі, тобто розуміючи їх як назви таксономічних гіпотез [34]. Напр., визнаючи поліфілію «ластоногих» (*Pinnipedia* як антитаксон до *Fissipedia*), при їх поділі не слід залишати цю назву ні за тюленими, ні за моржами. Те саме можна сказати про вернакулярні назви ревізованих видів: «старі» назви часто є відповідниками таксонів у попередньому широкому їх розумінні. Винятком є назва роду, з якої формуються назви родин і видові біномени [26]; ускладнювати її після ревізії роду не варто (напр., після поділу *Erinaceus* називати рід у вужчому розуміння вже не «їжак», а «звичайні їжаки»);

5) назви позатаксономічних груп, зокрема екоморфологічних типів (напр., «землерийка», «копитні», «товстошкірі») або гібридних форм (напр., «тумак», «кідус»), тут не розглядаються, і в усіх можливих випадках їх уникали. Винятками є «шакал» та «енот», які в Україні однозначно асоційовані з конкретними видами хижих [41].

Табл. 1. Морфеми для назв таксонів надродового рангу (на прикладі *Cervus*; за [45], зі змінами)

Ранг	Форма слова	Формант лат.	Формант укр.	Приклад	Приклад укр.
Рід	іменник	—	—	<i>Cervus</i>	Олень
Родина	прикметник	-idae	-ові, -еві, -єві	<i>Cervidae</i>	Оленеві
Надродина	прикметник	-oidea	-уваті	<i>Cervoidea</i>	Оленуваті
Підряд	прикметник	-morpha	-виді	<i>Cervomorpha</i>	Оленевиді
Ряд	прикметник	-iformes	-подібні	<i>Cerviformes</i>	Оленеподібні

³ Чітко кажучи, наукові назви не є суто латинськими, ними можуть бути латинізовані форми з будь-якої мови, нерідко з грецької, а інколи й української (напр., *Vormela peregusna*, *Marmota bobak*).

⁴ Необхідно підкреслити хибність поширеної традиції калькувати з російської морфему «-ачі» для назв надродових груп: ця морфема в українській мові вживається тільки для позначення підпорядкованості (напр., мишача нора, заячі вуха), а не належності до більшої множини (зокрема родини).

Вернакулярні назви «великих» і «малих» видів

Для надвидів автори рекомендують залишати давні назви політипних видів, тобто «видів» до періоду їхнього поділу на «малі» види. Найчастіше такі види мали у своїх вернакулярних назвах слово «звичайний» [35] (напр., полівка звичайна) або не мали його зовсім (напр., лось, хом'як), оскільки нерідко були монотипними принаймні в обсязі регіональної фауни. Тому нові означення найкраще пропонувати відмінними від тих, які стосувалися колишнього широкого розуміння видів. Це важливо й у зв'язку з тим, що вернакулярна назва часто є відповідником не тільки номінативної форми виду (яка і є носієм назви), але й позначенням його обсягу. Тобто, кожна вернакулярна назва може бути відповідником наукової назви зі стандартними уточненнями: «auct.» (у колишн. розум.), «s. str.» (у вузьк. розум.) та «s. l.» (у шир. розум.).

Прикладом є колишній політипний вид «полівка звичайна» (*Microtus arvalis* s. l.), поділений в обсязі фауни України на три види [19]: *M. arvalis* s. str. = полівка європейська («полівка звичайна» у вузьк. розум.), *M. obscurus* = полівка алтайська, *M. levis* = полівка лучна. Аналогічний приклад — з «дикими козами»: колишній вид «сарна звичайна» (фактично рід *Capreolus*) був поділений на два: *C. capreolus* s. str. (сарна європейська) та *C. pygargus* (сарна азійська) (про еволюцію цих назв див.: [41]). Застосування «старих» вернакулярних назв, якими позначали види у колишньому широкому їхньому обсязі, для таксонів *sensu stricto* може вести до плутанини. Напр., у зведенні «Кажани України» [47] види-двійники з групи «нетопир звичайний» названо «нетопир карлик» (*Pipistrellus pipistrellus* s. str.) та «нетопир пігмей» (*P. pygmaeus*), а слідом у «Червоній книзі України» — «нетопир звичайний» та «нетопир-карлик» [87]. Так само під назвою «миша лісова» часто розуміють саме давніх *Mus sylvaticus* auct. = *Sylvaemus* ex gr. «*sylvaticus*»⁵, зовсім не *S. sylvaticus* s. str., якого тут для однозначного розуміння обсягу подано під уточненим ім'ям — «мишак європейський», що відповідає сучасним уявленням про обсяг цього виду у географічному вимірі [30].

У кожному разі, впорядковуючи часткові переліки (напр., список ссавців заповідника), важливо перевіряти таксономічні дані за відповідними зведеннями. Відсутність такого контролю веде до помилок в оцінках різноманіття. Авторам відомі випадки, коли в рукописах статей колеги згадували по три «види» їжаків (реально міг бути лише один) і чотири «види» звичайних полівок (фактично є два, при тому один з них не названо). Подібні ситуації часто пов'язані зі вживанням дослідниками різних назв для позначення одних і тих самих об'єктів. Якщо колишній політипний вид (тобто надвид) після серії поділів залишається (в обсязі всієї регіональної фауни) представленим одним «малим» видом, вернакулярну назву можна не міняти.

Так, зокрема, сталося з «їжаком звичайним» (*Erinaceus europaeus* auct.), якого близько 25 років тому поділили на два аловиди, з яких у зразках з України було ідентифіковано *E. concolor* [43], наведений надалі під назвою «їжак білочеревий» [24]. Подальший поділ *E. concolor* на два менші за обсягом види — *E. concolor* s. str. та *E. roumanicus* (саме він поширений в Україні) — вимагав уточнень українських назв. Проте, оскільки в обсязі фауни України зміна таксономії описувалася лише схемою «*E. concolor roumanicus* → *E. roumanicus*», було вирішено не змінювати існуючу назву «їжак білочеревий»; натомість українську назву *E. europaeus* (s. str.) змінено на «європейський», а *E. concolor* (s. str.) — на «південний» (див. також далі).

⁵ О. Мигулін [64] одним з перших визнавав мишаків окремим від *Mus* родом *Sylvimus*, але розрізняв лише два його види, які називав українською відповідно до тодішньої наукової назви «*Mus sylvaticus*» — «миша лісова велика» («*S. flavicollis*») та «миша лісова мала» («*S. sylvaticus*»).

Чужорідні види: інвайдери та інтродуценти

Визнаний обсяг фауни залежить від оцінки участі окремих видів у функціонуванні природних угруповань. У той же час межа між природним і неприродним часто є дуже умовною. Синантропи і сезонні екзантропи, здичавілі тварини і втікачі з культури, свійські і домашні тварини⁶, у т. ч. при тимчасовому, але регулярному перебуванні у природі (напр., на пасовищах) — все це варіанти тих граничних станів, які можуть бути підставою для включення окремих видів до складу фауни [32].

Так, участь напіввільних та здичавілих котів і псів навіть при їхньому тимчасовому перебуванні у фауні заповідників нерідко є більшою за всіх хижих аборигенів. Попри це, їх часто просто не згадують, що додає суб'єктивності змісту переліків фауни. Більшість нових видів починають свою експансію зі входження у порушені чи штучні угруповання, і тому певний час їх не обліковують, проте їхня присутність є суттєвою. Прикладами у фауні України є пацюк мандрівний, нутрія, нетопир білосмутий, строкатка степова [32]. Останнім часом в огляди чужорідних видів включають і локальних інвайдерів [6], зміни ареалів яких впливають на регіональні списки.

Українські назви чужорідних видів з'являються разом із першими згадками цих видів і попервах часто є асоціативними (напр., болотяний бобер = нутрія, мускусний шур = ондатра). Те саме було в описах маловідомих видів місцевої фауни (напр., лиликоподібний нетопир = гіпсуг, рябий тхір = перегузня, земляний заєць = пискуха). У більшості випадків зручними замінами асоціативних назв на власні виявилися запозичення із суміжних мов або латини (нутрія, фоцена, ракун). Приклади таких заміни розглянуто раніше [26, 41]. При запозиченнях з латини за основу української назви звичайно беруть лише корінь слова, якщо мова йде про іменники чоловічого роду II або IV відміни із закінченням «-us» (напр.: *Delphinus* = дельфін, *Monachus* = монах, *Mammuthus* = мамут). Натомість, наукові назви у формі іменників жіночого роду I відміни навіть не треба корегувати: *Ondatra* — ондатра, *Mustela* — мустела, *Cavia* — кавія.

Контрольний список теріофауни

Порядок та обсяг вищих таксонів

Відомості про склад теріофауни України наведено у систематичному порядку. Порядок наведення рядів загалом відповідає III виданню «Mammal species of the world» [110].

Табл. 2. Ряди ссавців України та їх таксономічний обсяг за сучасними даними*

Надряд	Ряд; підрядові групи (синонім)	Fam	Gen	Spe	Перелік		
Anagalida	Leporiformes (Lagomorpha auct.)	Зайцеподібні	2	3	4	табл. 3	
	Muriformes 1: Sciuromorpha, Castorimorpha	Мишоподібні 1	3	9	14	табл. 4	
	Muriformes 2: Murimorpha 1: Dipodoidea	Мишоподібні 2.1	3	4	7	табл. 5	
	Muriformes 2: Murimorpha 2: Muroidea 1	Мишоподібні 2.2a	2	7	15	табл. 6	
	Muriformes 2: Murimorpha 2: Muroidea 2	Мишоподібні 2.2b	2	11	17	табл. 7	
	Muriformes 3: Hystricomorpha	Мишоподібні 3	2	2	2	табл. 8	
	Lipotyphla	Soriciformes (Insectivora auct.)	Мідицеподібні	3	7	14	табл. 9
	Archonta	Lemuriformes (Primates auct.)	Лемуроподібні	1	1	1	табл. 10
Vespertilioniformes 1: non-Vespertilionidae		Лиликоподібні 1	3	3	6	табл. 10	
Vespertilioniformes 2: Vespertilionidae		Лиликоподібні 2	1	8	26	табл. 11	
Ferae	Caniformes 1: non-Mustelidae	Псоподібні 1	5	8	12	табл. 12	
	Caniformes 2: Mustelidae	Псоподібні 2	1	7	12	табл. 13	
Ungulata	Equiformes (Perissodactyla auct.)	Конеподібні	1	1	2	табл. 14	
	Balaeniformes (Cetacea auct.)	Китоподібні	3	4	4	табл. 15	
	Cerviformes (Artiodactyla)	Оленеподібні	3	12	16	табл. 16	
Разом			35	87	152		

* Статистика наводиться для всього переліку (вкл. вимерлі, адвентивні і фантомні види); дані щодо великих за обсягом рядів наведено кількома частинами; «Fam» — родини, «Gen» — роди, «Spe» — види.

⁶ В обсязі цього дослідження під «свійськими» розумітимемо групу тварин, яких утримують у напіввільних умовах, а під «домашніми» («хатніми») — тварин, яких утримують у штучних умовах (ex-situ). Альтернативні класифікації визнають, що свійських тварин утримують задля забезпечення господарських потреб людини, а домашніх — для задоволення естетичних потреб.

Повний список ссавців фауни України включає 35 родин 9 рядів 5 надрядів (табл. 2). Переліки таксонів зі складу великих рядів поділено на 2–4 частини. Вони представлені 86 родами та 152 видами, включаючи 14 видів, що вимерли у літописні часи (або ймовірно вимерли), та 22 адвентивними видами (інтродуковані, інвазійні, свійські), а також 5 фантомними видами, наявність яких у фауні України лише припускається, та 3 відновлені види (або умовно відновленими).

Ряд *Leporiformes*

У фауні України ряд представлений двома родинами (4 види, 3 роди: табл. 3). У додатку III до Бернської конвенції [51] ряд наведено під назвою «*Duplicidentata*». Ця назва раніше широко вживалася як альтернативна до всіх інших гризунів, *Simplicidentata* [53, 64, 102], проте після підняття їхніх рангів до рівня рядів реєстру назву цього ряду замінено на *Lagomorpha* (напр., [11]), а після типіфікації — на *Leporiformes* [21]. Таксономія та номенклатура видів, відомих у фауні України, є стабільними.

Пискуху в оглядах нашої фауни звичайно не згадують, хоча, за даними І. Підоплічка, цей вид мешкав у степах України (Черкащина та ін.) до середини XIX ст. (для огляду див. [77]). Можна припустити, що назва «земляні зайці» стосувалася саме пискух. Про це свідчать не лише особливості їхньої морфології (зайцеподібні) та біології (життя в норах), але й опис їх у П. Палласа [104] як «*Lepus pusillus*, ... *Semlaenoi* Saetschik (*Lupusculus subterraneus*)», згадки «земляних зайців» як *Lagomys* (= *Ochotona*) (В. Даль), врешті й прями згадки «сіноставців» з України (В. Каратигін, І. Підоплічко та ін.).

Табл. 3. Таксони ряду Зайцеподібних у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Leporiformes (<i>Lagomorpha</i> auct.)	Зайцеподібні		Зайцеподібні
Leporidae Fischer, 1817	Зайцеві		Зайцеві
<i>Oryctolagus</i> Lilljeborg, 1871	Кріль ⁷		Кріль
— <i>cuniculus</i> (Linnaeus, 1758)	— європейський	Ad	— дикий
<i>Lepus</i> Linnaeus, 1758	Заєць		Заєць
— <i>europaeus</i> Pallas, 1778	— сірий		— сірий
— <i>timidus</i> Linnaeus, 1758	— білий	Uk	— білий
Ochotonidae Thomas, 1896	Пискухові		(не згадано)
<i>Ochotona</i> Link, 1795	Пискуха		(не згадано)
— <i>pusilla</i> Pallas, 1769	— степова	Ex	(не згадано)

Ряд *Muriformes* 1: підряди *Sciuromorpha* та *Castorimorpha*

У фауні України представлено дві родини підряду Вивірковидих (13 видів, 8 родів) та одна — Бобровидих (1 вид, 1 рід) (табл. 4). Вид *Pteromys volans* раніше відносили до окремої від *Sciuridae* родини *Pteromyidae*, нині це лише триба *Pteromyini* Brandt, 1855 [41, 110]. Наведена у кількох оглядах його назва «Летяга» [24, 29, 34] є неправильним написанням назви «Літяга», яку варто поширювати на рід *Glaucomyus* Thomas, 1908, а *Pteromys* іменувати «Політуха» [41], як це і робили раніше [89].

Погляди на таксономію інших Вивіркових нашої фауни — ховрахів і бабаків — не змінилися. Використання для роду *Marmota* назв «Бабак» vs «Сурок» нещодавно розглянуто на користь першої з них [35, 41]. Запропонована останнім часом нова українська назва виду *Marmota bobak* — «Бабак європейський» [81] — дотепер не вживалася, і в усіх зведеннях цей вид наводиться як «Бабак степовий» [35]. Окрім того, така назва не відповідає ареалу цього загалом азійського виду, а означення «європейський» у багатьох мовах часто асоційоване з поширеним в Європі видом *M. marmota*.

⁷ Його паронім «Кріль» (або «Кролик»), колись також вживаний як реєстрова назва цього роду [63, 89], пропонується залишити за дрібними формами кролів роду *Sylvilagus* Gray, 1867 (за аналогією з «хом'як / хом'ячок», «тушкан / тушканчик», «миша / мишка» та ін.).

Родину Вовчкових (Gliridae, типовий рід *Glis* Brisson, 1762) раніше нерідко позначали як *Myoxidae* Zimmermann, 1780 (на основі *Myoxus* Zimmerman, 1780). Упродовж довгого часу наявні у фауні види чотирьох різних родів позначали однією з двох назв — «Вовчок» [24, 54, 64], або «Соня» [79]. Це визнавалося припустимим з огляду на невелике видове багатство групи [26], проте ускладнювало описи різноманіття, оскільки спільна «родова» назва стосувалася родини. Надалі запропоновано позначати ці роди різними українськими назвами, зафіксувавши «Вовчок» за *Glis*, «Соня» за *Dryomys*, «Ліскулька» за *Muscardinus* [35], а для *Eliomys* взяти запозичення з латини — «Еліоміс» [24] або польської — «Жолудниця» [35, 45]. Остання пропозиція підтримана тут (табл. 4). Після 1976 р. знахідок жолудниці в Україні не відомо.

Табл. 4. Таксони ряду Мишоподібних у фауні України: підряд Вивірковидих

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Muriformes (Rodentia auct.)	Мишоподібні		Гризуні
Sciuromorpha	Вивірковиді		(не згадано)
Sciuridae Fischer, 1817	Вивіркові		Вивіркові
<i>Sciurus</i> Linnaeus, 1758	Вивірка		Вивірка
— <i>vulgaris</i> Linnaeus, 1758	— лісова		— звичайна
<i>Spermophilus</i> Cuvier, 1825	Ховрах		Ховрах
— <i>major</i> (Pallas, 1779)	— великий	Ех	(не згадано)
— <i>citellus</i> (Linnaeus, 1766)	— європейський	Uk	— європейський
— <i>odessanus</i> Nordmann, 1842	— подільський	Uk	— подільський
— <i>suslicus</i> (Gueldenstaedt, 1770)	— крапчастий	Uk	— крапчастий
— <i>pygmaeus</i> (Pallas, 1779)	— сірий		— сірий (малий)
<i>Marmota</i> Blumenbach, 1779	Бабак		Сурок
— <i>marmota</i> (Linnaeus, 1758)	— гірський	Ех	— гірський
— <i>bobak</i> (Müller, 1776)	— степовий		— степовий (байбак)
<i>Pteromys</i> Cuvier, 1800	Політуха		Легяга
— <i>volans</i> (Linnaeus, 1758)	— сибірська	Ех	— звичайна
Gliridae Muirhead, 1819	Вовчкові		Вовчкові
<i>Glis</i> Brisson, 1762	Вовчок		Вовчок
— <i>glis</i> (Linnaeus, 1766)	— сірий		— сірий
<i>Muscardinus</i> Kaup, 1829	Ліскулька		Вовчок (не <i>Glis</i>)
— <i>avellanarius</i> (Linnaeus, 1758)	— руда		— горішковий
<i>Dryomys</i> Thomas, 1906	Соня		Вовчок (не <i>Glis</i>)
— <i>nitedula</i> (Pallas, 1779)	— лісова		— лісовий
<i>Eliomys</i> Wagner, 1843	Жолудниця		Вовчок-еліоміс
— <i>quercinus</i> (Linnaeus, 1766)	— європейська	Ех? Uk	— садовий
Castorimorpha	Бобровиді		(не згадано)
Castoridae Hemprich, 1820	Боброві		Боброві
<i>Castor</i> Linnaeus, 1758	Бобер		Бобер
— <i>fiber</i> Linnaeus, 1758	— європейський		— європейський

Ряд Muriformes 2: підряд Murimorpha 1:

надродина Dipodoidea

Стрибакуваті (Dipodoidea) — одна з двох надродин підряду Мишовидих — представлена трьома родинами (7 видів, 4 роди: табл. 5). Це найбільш унікальна група гризунів фауни України: всі відомі в її складі види є червонокнижними (плюс один зник в історичні часи). Погляди на таксономію й назви таксонів, наявних у фауні України, десятиліттями були неусталеними [35]. В останніх оглядах фауни України [35, 45] всі родини і роди цієї надродини «розведено» під різні назви: Dipodidae (Стрибакові) включає *Stylodipus* (Кандибка) та *Dipus* (Стрибак); Allactagidae (Тушканові) — *Allactaga* (Тушкан) та *Pygeretmus* (Тушканчик); Sicistidae (Мишівкові) — *Sicista* (Мишівка) (див. табл. 5).

У межах роду *Sicista* в обсязі фауни України визнавали, як правило, лише 1–2 види, проте вже в огляді 1999 р. [24] було три види, та ще один (*S. strandi*) припускався. Згодом наявність у фауні України останнього, названого нами «мишівка донська» [28], доведено однозначно [33]. Обсяг виду *S. subtilis* s. l. (зі складу якого почергово виокремлюва-

ли всі відомі у фауні України види *Sicista*) скорочено на користь визнання виду *S. loriger* Nathusius, 1840, якому одночасно з цим повернуто українську назву «мишівка південна» [35], раніше вживану саме для цієї форми (напр., [64]).

Табл. 5. Таксони ряду Мишоподібних у фауні України: надродина Стрибакуваті

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Murimorpha (Myomorpha auct.)	Мишовиді		(не згадано)
Dipodoidea	Стрибакуваті		(не згадано)
Sicistidae Allen, 1901	Мишівкові		Мишівкові
<i>Sicista</i> Gray, 1827	Мишівка		Мишівка
— <i>betulina</i> (Pallas, 1779)	— лісова	Uk	— лісова
— <i>strandii</i> (Formosov, 1931)	— донська	Uk	— Штранда
— <i>loriger</i> (Nathusius, 1840)	— південна	Uk	— степова
— <i>severtzovi</i> Ognev, 1935	— темна	Uk	— темна
Allactagidae Vinogradov, 1925	Тушканові		Тушканові
<i>Allactaga</i> Cuvier, 1837	Тушкан		Тушкан
— <i>major</i> (Kerr, 1792)	— великий	Uk	— великий
<i>Pygeretmus</i> Gloger, 1841	Тушканчик		(не згадано)
— <i>pumilio</i> Kerr, 1792	— малий	Ex	(не згадано)
Dipodidae Fischer, 1817	Стрибакові		Тушканові (не Allactagidae)
<i>Stylodipus</i> Allen, 1925	Кандибка		Тушкан (не <i>Allactaga</i>)
— <i>telum</i> (Lichtenstein, 1823)	— пустельний	Uk	— трипалій (кандибка)

Ряд Muriformes 2: підряд Murimorpha 2: надродина Muroidea (родини Spalacidae + Muridae)

Мишуваті (Muroidea) — одна з двох надродин підряду Мишовидих — найбільша за обсягом серед ссавців України [22] й світу [110]. Відповідно у цій групі відбувається найбільше таксономічних і номенклатурних змін, в її складі описано чимало видів-двійників та аловидів. У цій частині представлено відомості про дві родини — Сліпакових (Spalacidae) та Мишевих (Muridae); разом — 15 видів, 7 родів (табл. 6).

У родині Сліпакових (Spalacidae) є зміни у назвах і родів, і видів. Насамперед, існує протиріччя у визнанні родового рівня відмінностей *Nannospalax* від *Spalax*: у працях вітчизняних і європейських зоологів їх визнають за роди [55, 82, 107], в інших оглядах — це один рід (напр., [110]). В українській ономастиці групу *Nannospalax* (= *Microspalax*) раніше позначали асоціативними назвами: «малі сліпаки», або «білозубі сліпаки» (див.: [55]); надалі запропоновано іменувати їх однією з уніномінальних назв сліпаків — «Сліпець» [55, 56]. Оскільки назва «білозубий», вжита для *N. leucodon* в огляді 1999 р. [24], тісно асоційована з родом *Nannospalax* в цілому (групи «*leucodon*» та «*nehringi*»), тут для згаданого виду запропоновано повернути назву «понтичний» [55, 56], вперше прийняту в огляді О. Мигуліна [64].

У родині Мишевих (Muridae) таксономія цієї групи в обсязі фауни України після огляду 1999 р. не змінилася, проте є кілька номенклатурних змін. Загалом такі проблеми пов'язані з великою інерцією у поширенні нових таксономічних знань. Зокрема, українські назви всіх підгруп *Mus* auct., коли кожний з визнаних тут родів був лише видом (напр., «*Mus sylvaticus*»), дотепер часто базуються на номені «миша».

Дотепер суперечливим є ранг *Sylvaemus*: попри поширене визнання *Sylvaemus* родом (напр., [9, 24, 63, 72]), у оглядах фауни світу їх включають до *Apodemus* [107, 110]. Позиція авторів незмінна: *Sylvaemus* — окремий рід триби *Apodemurini* Zag. Для його позначення закріпилася назва «Мишак» [23, 24, 44], колись вживана для Muroidea [89], а для *Apodemus* s. str. вжито «Житник» [24, 28] (колись назва була в синонімії *Microtus arvalis* [89]). Неусталеною є українська назва *Micromys* (мишка лучна, малютка) [24 та ін.]; використаний тут номен «Мишка»⁸ є у словнику О. Маркевича й К. Татарка [62].

⁸ Ця назва має «незручну» асоціацію — «маленька *Mus*» (у О. Корнеєва [54] — «миша маленька»), тому пропонувалося повернути назву «Бадилярка» [28], проте тут збережено номен «Мишка».

Щодо видів *Sylvaemus* також є номенклатурні суперечності. Назва *Sylvaemus sylvaticus* дослівно означає «лісомиша лісова». Як альтернатива загальній назві «лісова» (і рід, і надвид, і вид) для типової форми цього роду тут пропонується «європейська». Це відповідає й ареалу виду після серії скорочень його обсягу та виокремлення нових видів [30, 63]⁹. Номенклатурні проблеми стосуються також описаного з України «*Apodemus falzfeini*», а у подальшому визнаного конспецифічним з низкою азійських форм — *hermonensis* Filippucci et al., 1989, *fulvipectus* Ognev, 1924, *chorassanicus* Ognev, Heptner, 1928 та *arianus* Blanford, 1881 [46]. Останню ідентифікацію (= *arianus*) визнано помилковою, і всі ці форми «степових мишей» синонімізовано з «*Mus sylvaticus witherbyi* Thomas, 1902» [100]. Тут прийнято останню точку зору; українська назва виду — «мишак степовий» — залишена без змін. Щодо назви «*tauricus* Pallas, 1811», то її позначення як *nomen oblitum* [100, 110] пов'язано із незнанням літератури; опис цієї форми однозначно відноситься до велико-розмірних *Sylvaemus* (дані авторів).

Табл. 6. Таксони ряду Мишоподібних у фауні України: надродина Мишуваті (частина 1)

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Muroidea	Мишуваті		(не згадано)
Spalacidae Gray, 1821	Сліпакові		Сліпакові
<i>Nannospalax</i> Palmer, 1903	Сліпець		Сліпак (не <i>Spalax</i>)
— <i>leucodon</i> (Nordmann, 1840)	— понтичний	Uk	— білозубий
<i>Spalax</i> Gueldenstaedt, 1770	Сліпак		Сліпак
— <i>arenarius</i> Reshetnik, 1939	— піщаний	Uk	— піщаний
— <i>graecus</i> Nehring, 1898	— буковинський	Uk	— буковинський
— <i>zemni</i> Erxleben, 1777	— подільський	Uk	— подільський
— <i>microphthalmus</i> Gueldenstaedt, 1770	— східний		— звичайний
Muridae Illiger, 1811	Мишеві		Мишеві
<i>Micromys</i> Dehne, 1841	Мишка		Мишка
— <i>minutus</i> (Pallas, 1771)	— лучна		— лугова (малютка)
<i>Apodemus</i> Kaup, 1829	Житник		Миша-житник
— <i>agrarius</i> (Pallas, 1771)	— пасистий		— польова
<i>Sylvaemus</i> Ognev, 1924	Мишак		Мишак
— <i>tauricus</i> (Pallas, 1811)	— жовтогрудий		— жовтогорлий
— <i>witherbyi</i> (Thomas, 1902)	— степовий		— степовий
— <i>sylvaticus</i> (Linnaeus, 1758)	— європейський		— лісовий
— <i>uralensis</i> (Pallas, 1811)	— уральський (малий) ¹⁰		— уральський
<i>Mus</i> Linnaeus, 1758	Миша		Миша
— <i>musculus</i> Linnaeus, 1758	— хатня	Ad	— звичайна
— <i>spicilegus</i> Petenyi, 1882	— курганцева		— курганцева
<i>Rattus</i> Fischer, 1803	Пацюк		Пацюк
— <i>rattus</i> (Linnaeus, 1758)	— чорний	Ad	— чорний
— <i>norvegicus</i> (Berkenhout, 1769)	— мандрівний	Ad	— мандрівний (сірий)

Muriformes 2: підряд Murimorpha 2: надродина Muroidea (родина Cricetidae + Arvicolidae)

У цій частині представлено відомості про дві родини Мишуватих (Muroidea) — Хом'якових (Cricetidae) і Щурових (Arvicolidae); разом 17 видів, 11 родів (табл. 7). Ці дві групи нерідко розглядають як підродина у складі Cricetidae s. l. (напр. [110]).

За хом'яком (*Cricetus cricetus* s. l.) залишено назву «звичайний» (в англ. — «європейський») до тих часів, коли буде ревізовано дані щодо його географічних рас, включаючи описані з України меланістичні форми у працях В. Самоша і карликові форми в описах М. Вернера, а також можливі гібриди *Cricetus* з *Mesocricetus* на межах України, де їхні ареали сходяться (Задунав'я та Задоння).

У родині Arvicolidae відбулася низка таксономічних і номенклатурних змін.

⁹ Проблемність використання назви «лісовий» також визначається частим перенесенням цієї назви в російськомовній літературі (напр. [6]) на інший вид мишака — *S. uralensis*.

¹⁰ У системі зоомоніторингу СЕС для цього виду часто використовують акронім «МЛМ» (мала лісова миша), який на час запровадження (лист 17.08.1987 р.) означав *S. uralensis* + *falzfeini*. Означенням «малий» («миша лісова мала») ще раніше позначали всіх дрібних *Sylvaemus* [64] (тобто всіх мишаків, окрім *S. tauricus*). Також *S. uralensis* згадували як «мишак чагарниковий» і «палласовий» [44].

Триба Ellobiusini. Рід *Ellobius* перенесено з Cricetidae до Arvicolidae [39], що обґрунтували й раніше (напр. [83]) і визнано в інших оглядах [79, 110]. Для цього роду використовують кілька українських назв, у т. ч. «Сліпушок» [31, 56, 89] та «Сліпачок» [24, 28, 52, 64, 84, 87]. З огляду на частоту їх вжитку пропонуємо обрати реєстровою «Сліпачок»¹¹. У біномені поширеного в Україні виду запропоновано заміну означення «звичайний» (стосується всього надвиду) на «степовий» [56].

Триба Myodini. Назву «Нориця» запропоновано фіксувати за *Myodes* [45]. Раніше для цього роду пропонували назву «норець» [44], аби зберегти назву «нориця» за Arvicolini. Проте традиція вживання назв «щур» для *Arvicola* та «полівка» для *Microtus* і наявність низки уніомінальних назв для інших родів «нориць» (напр., строкатка, ондатра, сліпачок) дозволили відійти від ототожнення «нориця» з усіма Arvicolidae і прийняти відповідність «Нориця = *Myodes*» [45]. Наукова назва *Myodes*, хоча й не змінена тут після огляду 1999 р., не є стабільною: упродовж XX ст. цей рід називали почергово *Evotomys* [64, 89], *Clethrionomys* [54, 58, 79] та *Myodes* [24, 28, 70]. Поширене означення для єдиного в Україні виду *M. glareolus* — «лісова» (напр., [54, 64, 79]) — подавалося як уточнення назви роду «лісових полівок», і тут використано назву «руда».

Триба Arvicolini. Назву «Щур» як один з найдавніших зоонімів завжди асоціювали з *Arvicola* (напр., [12, 24, 44, 79]), хоча деякий час цей рід позначали не відмінними від інших Arvicolidae назвами «Полівка» [54, 62, 64] та «Нориця» [28, 29]¹². Використання назви «Щур» для екзотичних або відомих у місцевій фауні чужорідних тварин (напр., пацюків, ондатр) є невинуватим (у минуле пішло і вживання назви *Arvicola* для інших Arvicolidae). Видовий ранг *A. scherman* (щур земляний, або гірський) тепер визнано в оглядах фауни світу [110]. Поширене віднесення *Chionomys* до роду *Microtus* [54, 79] має відійти у минуле: це один з найвідокремленіших родів Arvicolini [110]. Тут для *Chionomys* використано українську назву «Снігурка» (за [44]; також називали «Хіономіс» [45]).

Усіх інших арвіколін в огляді 1999 р. [24] позначали спільною українською назвою «Нориця» і, за винятком *Terricola*, розглядали в роді *Microtus*. Останні зведення щодо ссавців світу [69, 72, 110] та Європи [103, 107] визнають *Terricola* як підрід *Microtus*. Тут, як і у попередніх наших працях [24, 28–31] та нових оглядах колег [4], визнається родовий ранг *Terricola*. Реєстровою українською назвою пропонується «Норик» (раніше серед його назв були «нориця», повх», «нора» [89]). Українські назви видів роду *Terricola* уточнено (табл. 7), зокрема назву *T. subterraneus* «чагарникова» як основу колишньої асоціативної назви всього роду («чагарникові полівки»), замінено на «підземний». Також тепер визнається родовий ранг *Alexandromys* (вкл. *Pallasiinus*) [3], обсяг якого обґрунтували й автори [18], що підтримують і молекулярні дані [99]. В Україні цей рід представлений видом «*Microtus*» *oeconomus*, в синонімії якого є власна українська назва «шапарка» [89], яку тут і використано для позначення *Alexandromys*.

У групі *Microtus* «*arvalis*» один з видів-двійників, раніше відомий як *subarvalis* Mejer et al., 1972, *epiroticus* Ondrias, 1966 та *rossiaemeridionalis* Ognev, 1924 [19, 61], тепер ідентифікують як *M. levis* Miller, 1908 [28, 30, 101, 110] (помилково «*laevis*» в: [28]). Його українська назва, невдало калькована в низці праць з латини (*rossiaemeridionalis*) як «східноєвропейська» (*recte* «російсько-південна»), тут замінена на характеристичнішу «лучна» (в оглядах 1999 та 2002 рр. [24, 28] як «лугова»). Назву *M. arvalis* s. str. українською у зв'язку з фіксацією «*Microtus* = Полівка» змінено з тавтологічного «полівка польова» на «європейська». *Microtus obscurus* тут визнано видом, як і раніше [19, 110], попри виявлені випадки гібридизації з *M. arvalis* (див. [37]). Його українську назву з патроніму «єверсманова» [24, 28] змінено на «алтайська» [31].

¹¹ Варіативний ряд назв («сліпушок, сліпачок, сліпунець») може бути використаний для позначення різних родів землеріїв. Напр., «Сліпунець» можна закріпити за *Afghanomys* (інколи як підрід *Ellobius*).

¹² Ще раніше В. Шарлемань [88, 89] наводив *A. amphibius* з назвами «норик земноводний, водяний щур». Оскільки назва «щур» закріпилася за *Arvicola*, номен «норик» залучено тут для *Terricola*.

Табл. 7. Таксони ряду Мишоподібних у фауні України: надродина Мишуваті (частина 2)

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Cricetidae Fischer, 1817	Хом'якові		Хом'якові
<i>Cricetulus</i> Milne-Edwards, 1867	Хом'ячок		Хом'ячок
— <i>migratorius</i> (Pallas, 1773)	— сірий	Uk	— сірий
<i>Cricetus</i> Leske, 1779	Хом'як		Хом'як
— <i>cricetus</i> (Linnaeus, 1758)	— звичайний	Uk	— звичайний
Arvicolidae Gray, 1821	Щурові		Норицеві
<i>Ellobius</i> Fischer, 1814	Сліпачок		Сліпачок
— <i>talpinus</i> Pallas, 1770	— степовий	Uk	— звичайний
<i>Ondatra</i> Link, 1795	Ондатра		Ондатра
— <i>zibethicus</i> (Linnaeus, 1766)	— мускусна	Ad	— звичайна
<i>Lagurus</i> Gloger, 1841	Строкатка		Строкатка
— <i>lagurus</i> (Pallas, 1773)	— степова	Uk	— степова
<i>Myodes</i> Pallas, 1811	Нориця		Нориця
— <i>glareolus</i> (Schreber, 1780)	— руда		— руда (лісова)
<i>Chionomys</i> Miller, 1908	Снігурка		Нориця (не <i>Myodes</i>)
— <i>navalis</i> (Martins, 1842)	— альпійська	Uk	— снігова
<i>Arvicola</i> Lacépède, 1799	Щур		Щур
— <i>amphibius</i> (Linnaeus, 1758)	— водяний		— водяний
— <i>scherman</i> (Shaw, 1801)	— гірський		— гірський (повх)
<i>Terricola</i> Fatio, 1867	Норик		Нориця (не <i>Myodes</i>)
— <i>subterraneus</i> (Sélys-Longchamps, 1836)	— підземний		— чагарникова
— <i>tatricus</i> (Kratohvil, 1952)	— татринський	Uk	— татранська
<i>Microtus</i> Schrank, 1798	Полівка		Нориця (не <i>Myodes</i>)
— <i>agrestis</i> (Linnaeus, 1761)	— темна		— темна
— <i>socialis</i> (Pallas, 1773)	— гуртова		— гуртова
— <i>levis</i> Miller, 1908	— лучна		— лугова
— <i>obscurus</i> (Eversmann, 1845)	— алтайська		— еверсманова
— <i>arvalis</i> (Pallas, 1779)	— європейська		— польова
<i>Alexandromys</i> Ognev, 1914	Шапарка		Нориця (не <i>Myodes</i>)
— <i>oeconomus</i> (Pallas, 1776)	— сибірська		— сибірська

Ряд Muriformes 3: підряд Hystricomorpha

У фауні України відомі представники двох родин (2 види, 2 роди: табл. 8). Їжатцевиді — представники чужорідної фауни (нутрія й кавія), інтродуценти, що відомі майже виключно у культурі. Кавій (*Cavia* Pallas, 1766) у огляді 1999 р. не згадано, проте цих гризунів не раз згадували у загальних оглядах ссавців [12, 14, 35]. Близьким до України тепер стає ареал їжатців, дотепер у нас відсутніх: знахідки їжатця індійського (*Hystrix indica* Kerr, 1792) тепер відомі з Північного Передкавказзя [6].

Табл. 8. Таксони ряду Мишоподібних у фауні України: підряд Їжатцевидих (Hystricomorpha)

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Hystricomorpha	Їжатцевиді		(не згадано)
Myocastoridae Ameghino, 1904	Нутрієві		Нутрієві
<i>Myocastor</i> Kerr, 1792	Нутрія		Нутрія
— <i>coypus</i> (Molina, 1782)	— болотяна	Ad (Do)	— болотяна
Caviidae Waterhouse, 1839	Кавієві		(не згадано)
<i>Cavia</i> Pallas, 1766	Кавія		(не згадано)
— <i>porcellus</i> (Linnaeus, 1758)	— свійська	Ad (Do)	(не згадано)

Ряд Soriciformes (Lipotyphla)

Обсяг колишнього ряду «Комахоїдні» (Insectivora) після виокремлень нових рядів (Dermoptera, Scandentia, Macroscelidea, Afrosoricida) було звужено до групи Eulipotyphla [50, 110]. В обсязі фауни України [2, 24] ці зміни не мали помітних наслідків, лише було підвищено до рівня рядів ранги Їжаковидих (Erinaceomorpha) і Мідичевидих (Soricimorpha) [34] тепер вже надряду Eulipotyphla. Lipotyphla та Eulipotyphla в обсязі європейської фауни має той самий склад, що й Insectivora auct.¹³ У фауні України цей ряд представлений трьома родинями (14 видів, вкл. 1 фантомний, 7 родів: табл. 9).

Табл. 9. Таксони ряду Мідицеподібних (Soriciformes) у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Soriciformes (Soricimorpha auct.)	Мідицеподібні		Комахоїдні
Erinaceidae Fischer, 1814	Їжакові		Їжакові
<i>Erinaceus</i> Linnaeus, 1758	Їжак		Їжак
— <i>roumanicus</i> Barrett-Hamilton, 1900	— білочеревий		— білочеревий
<i>Hemiechinus</i> Fitzinger, 1866	Їжачок		Їжак (не <i>Erinaceus</i>)
— <i>auritus</i> (Gmelin, 1770)	— вухатий	Uk	— вухатий
Talpidae Fischer, 1814	Кротові		Кротові
<i>Desmana</i> Gueldenstaedt, 1777	Хохуля		Хохуля
— <i>moschata</i> (Linnaeus, 1758)	— руська	Ex/Re Uk	— звичайна
<i>Talpa</i> Linnaeus, 1758	Кріт		Кріт
— <i>europaea</i> Linnaeus, 1758	— європейський		— європейський
Soricidae Fischer, 1814	Мідицеві		Мідицеві
<i>Crocidura</i> Wagler, 1832	Білозубка		Білозубка
— <i>suaveolens</i> (Pallas, 1811)	— мала		— мала
— <i>leucodon</i> (Hermann, 1780)	— білочерева	Uk	— білочерева
<i>Neomys</i> Kaup, 1829	Рясоніжка		Рясоніжка
— <i>fodiens</i> (Pennant, 1771)	— велика		— велика
— <i>anomalous</i> Cabrera, 1907	— мала	Uk	— мала
<i>Sorex</i> Linnaeus, 1758	Мідиця		Мідиця
— <i>alpinus</i> Schinz, 1837	— альпійська	Uk	— альпійська
— <i>minutus</i> Linnaeus, 1766	— мала		— мала
— <i>pusillus</i> Gmelin, 1774	— понтична	ident. ¹⁴	— кавказька
— <i>caecutiens</i> Laxmann, 1788	— середня		— середня
— <i>araneus</i> Linnaeus, 1758	— звичайна		— звичайна
— <i>satunini</i> Ognev, 1922	— кавказька	Fa (Ex?)	— (у складі <i>araneus</i>)

Низка змін у таксономії їжаків позначилася на назві виду, відомого в Україні. Традиційне його визначення як *Erinaceus europaeus* (напр. [88]) за підсумками ревізії зразків змінено на *E. concolor* [24, 30, 43]. Новий поділ *E. concolor* на два аловиди — *E. concolor* (s. str.) та *E. roumanicus* [5, 106] — завершився визнанням у фауні України виду *E. roumanicus* [36, 42], як у «доревізійний» період [64]. Для усталення української назви, з огляду на наявність лише одного виду, за *E. roumanicus* збережено назву «білочеревий» (по суті, її перенесено з підвиду *E. concolor roumanicus* на вид *E. roumanicus*), а типових *E. concolor* s. str. пропонується іменувати «їжак південний»¹⁵.

Суттєвих змін у таксономії й номенклатурі інших груп «комахоїдних» не сталося. Винятком є переведення мідиці середньої (*Sorex caecutiens*) зі статусу фантомного виду, яким він був в Україні упродовж десятиліть [2, 20, 28], у статус однозначно присутнього на Поліссі (напр., [13]). Статус кримської форми мідиці малої (*S. minutus dahli* Zag., 1996) залишається невизначеним; припускається її належність до кавказького аловиду — *S. pusillus* Gmelin, 1774 [20], який нерідко позначають як «*S. volnuchini* Ognev, 1922» [28, 69, 110]¹⁶. Використана в огляді 1999 р. для *S. pusillus* назва «кавказька» не є однозначною, оскільки її часто використовують для ще однієї «кавказької» мідиці з групи «*araneus*» — *S. satunini* Ognev, 1922, відомої у статусі фантомного виду в Криму [20] (припускається, що вид там був, але вимер). Тому тут означення «кавказька» переадресовано на *S. satunini*, а *S. (minutus) pusillus* названо «мідиця понтична».

¹³ Різниця між рангами і статусом назв Lipotyphla та Eulipotyphla фактично відсутня (див. також: [91]). Окрім того, родинні зв'язки кротових (Talpidae) не ясні: їх об'єднують то з Erinaceidae, то з Soricidae [69], а то виносять за межі цієї пари [91]. Тому тут всі вони визнані рівноранговими в межах одного ряду.

¹⁴ Належність кримської форми *Sorex* ex gr. «*minutus*» саме до цього виду залишається недостатньо з'ясованою і вимагає додаткових обґрунтувань [20] (див. текст).

¹⁵ В огляді О. Мигуліна [64] вид, поширений в Україні, мав назву «їжак південний (*E. roumanicus*)», що відображало прийняту на той час точку зору про заміщення цього виду на півночі іншим видом — їжаком «звичайним» (*E. europaeus*). Тепер південним у цій групі є саме *E. concolor* s. str.

¹⁶ Номен «pusillus» означає «крихітний, маленька». Синонімічність цих двох назв, показана нами [20], залишена поза увагою в останньому огляді ссавців світу [110], проте автори і тепер вважають свої висновки про консpezifічність *S. volnuchini* Ognev, 1922 = *S. pusillus* Gmelin, 1774 обґрунтованими.

Ряди Lemuriformes та Vespertilioniformes (без Vespertilionidae)

Рукокрилих і приматів часто об'єднують у надряд Archonta (див. [34, 69]), проте є й альтернативні класифікації («рукокрилі + унгуляти» та «примати + гризуни») [50]. Наразі загально визнаним є поділ рукокрилих (Vespertilioniformes) на підряди Лиликовидих і Крилановидих, що підтверджують і нові молекулярні дані [97]. В цьому розділі розглянуто приматів та всіх рукокрилих, крім родини Лиликових (Vespertilionidae). Ряд Vespertilioniformes представлений у фауні України чотирма родинами (32 види, 11 родів, у т. ч. три фантомні види і один вимерлий: табл. 10–11).

Родини кажанів Miniopteridae, Molossidae та Rhinolophidae¹⁷ представляють південні фауни, при цьому три види мають статус фантомних і один — вимерлий (табл. 10). Родину Molossidae раніше не згадували [2, 47]; тепер вона відома за однією суперечливою знахідкою в Криму *Tadarida teniotis*, описаною лише на підставі ультразвукового сигналу [109]. Родина Rhinolophidae представлена у списку одним родом (4 види, два з них — фантомні: табл. 10). Нещодавні ідентифікації видів *Rhinolophus euryale* та *R. mehelyi* у матеріалах із Криму [15, 111] за результатами краніологічного аналізу зразків визнано помилковими (молоді *R. ferrumequinum*) [47]. Попри це, існує імовірність їх знахідок в Україні [47] з огляду на поширення цих видів у суміжних країнах [103].

Табл. 10. Таксони рядів Лемуруподібні і Лиликоподібні (без Vespertilionidae) у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Lemuriformes (Primates auct.)	Лемуруподібні		(не згадано)
Hominidae Gray, 1825	Людинові		(не згадано)
<i>Homo</i> Linnaeus, 1758	Людина		(не згадано)
— <i>sapiens</i> Linnaeus, 1758	— розумна	Ad	— (не згадано)
Vespertilioniformes (Chiroptera auct.)	Лиликоподібні		Кажани
Pteropodimorpha (Yingochiroptera auct.)	Крилановиді		(не згадано)
Rhinolophidae Gray, 1825	Підковикові		Підковоносові
<i>Rhinolophus</i> Lacépède, 1799	Підковик		Підковоніс
— <i>hipposideros</i> (Bechstein, 1800)	— малий	Uk	— малий
— <i>ferrumequinum</i> (Schreber, 1774)	— великий	Uk	— великий
— <i>euryale</i> Blasius, 1853	— південний	Fa	— південний
— <i>mehelyi</i> Matschie, 1910	— масковий	Fa	— (не згадано)
Vespertilionimorpha (Yingochiroptera)	Лиликовиді		(не згадано)
Miniopteridae Dobson, 1875	Довгокрилові		Довгокрилові
<i>Miniopterus</i> Bonaparte, 1837	Довгокрил		Довгокрил
— <i>schreibersii</i> (Kuhl, 1817)	— західний	Ex Uk	— звичайний
Molossidae Gervais, 1855	Молоссові		(не згадано)
<i>Tadarida</i> Rafinesque, 1814	Тадарида		(не згадано)
— <i>teniotis</i> (Rafinesque, 1814)	— європейська	Fa	— (не згадано)

Ряд Vespertilioniformes. Родина Vespertilionidae

Родина Лиликових є найбагатшою за видовим складом у теріофауні України (26 видів, 8 родів: табл. 11). Донедавна в її складі розглядали також Molossidae [2, 27, 69]. Високий ранг (підродина Myotinae) надають тепер роду *Myotis* s. lato [97], який протиставляють усім іншим відомим у нашій фауні родам Лиликових.

Із 1998 р. у номенклатурі кажанів сформувалася «мода» щодо написання патронімів (напр., *Myotis brandti*) із закінченням «-ii» в усіх випадках, коли імена персон могли би писатися латиною з формантом «-ius» [60]. Завдяки EUROBATs це набуло значного поширення як в Україні [47, 84], так і в світі [98, 110]. Така ідея суперечить положенню ст. 33.4 МКЗН [65] і не підтримана у частині нових оглядів (напр., [49, 69, 90]). Тут вжито наукові назви, вивірені за первинними описами й базовими оглядами [68, 95, 102]¹⁸. Раніше

¹⁷ Родина Rhinolophidae представляє підряд Крилановидих, Pteropodimorpha (= Yingochiroptera = Yinpterochiroptera), який протиставляють Лиликовидим, або кажанам (для огляду див.: [34, 50, 97]).

¹⁸ Найцікавішим є те, що ці нові корекції назв, як показав наш аналіз, відповідають оригінальним написанням (!), тобто варто було не пояснювати нові поправки (всупереч ст. 33.4 МКЗН), а визнати (за тією ж статтею МКЗН) некоректність пізніших поправок, зроблених вже у XX ст.

серед українських назв кажанів патроніми були дуже поширеними (напр., нетопир на-тузієвий = лісовий); тепер такі назви зустрічаються рідше. Зроблено також корекції видових назв, які мали означення «звичайний», переважно за рахунок наявних синонімічних рядів («звичайними» раніше називали, зокрема, *Myotis myotis*, *Miniopterus schreibersii*, *Plecotus auritus*, *Pipistrellus pipistrellus* тощо) (див. табл. 11).

Myotinae. Відбулася низка змін у таксономії *Myotis*. Нічниця гостровуха, яку нещодавно відносили до *M. blythii* (Tomes, 1857) [24, 72 та ін.], тепер розділена на кілька аловидів, з яких у Європі поширений *M. oxugnathus* [105, 110]. Оскільки популяцію з України вже описували як «*M. oxugnathus*, нічниця гостровуха» [2, 54, 79], тут відновлено саме цю комбінацію назв. Запропонована для *Myotis* s. str. назва «Нічвид», як і визнання їх окремим від малих нічниць (*Leuconoe*) родом [27, 47], не набули розвитку. До того ж «традиційні» підроди не підтримуються молекулярними даними [97].

Табл. 11. Таксони рядів Лиликоподібних (тільки *Vespertilionidae*) у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Vespertilionimorpha (продовж.)	Лиликовиді		(не згадано)
Vespertilionidae Gray, 1821	Лиликові		Лиликові
<i>Myotis</i> Kaup, 1829	Нічниця		Нічниця
— <i>oxugnathus</i> (Monticelli, 1885)	— гостровуха	Uk	— гостровуха
— <i>myotis</i> (Borkhausen, 1797)	— велика	Uk	— велика
— <i>bechsteini</i> (Kuhl, 1817)	— довговуха	Uk	— довговуха
— <i>nattereri</i> (Kuhl, 1817)	— вийчаста	Uk	— вийчаста
— <i>emarginatus</i> (Geoffroy, 1806)	— триколірна	Uk	— триколірна
— <i>brandtii</i> (Eversmann, 1845)	— північна	Uk	— північна
— <i>mystacinus</i> (Kuhl, 1817)	— вусата	Uk	— вусата
— <i>aurascens</i> Kuzyakin, 1935	— степова		— (у скл. <i>mystacinus</i>)
— <i>alcathoe</i> Helversen, Heller, 2001	— мала		— (у скл. <i>mystacinus</i>)
— <i>dasycneme</i> (Boie, 1825)	— ставкова	Uk	— ставкова
— <i>daubentonii</i> (Kuhl, 1817)	— водяна	Uk	— водяна
<i>Plecotus</i> Geoffroy, 1818	Вухань		Вухань
— <i>auritus</i> (Linnaeus, 1758)	— бурий	Uk	— звичайний
— <i>austriacus</i> (Fischer, 1829)	— австрійський	Uk	— австрійський
<i>Barbastella</i> Gray, 1821	Широковух		Широковух
— <i>barbastellus</i> Schreber, 1774	— європейський	Uk	— європейський
<i>Nyctalus</i> Bowdich, 1825	Вечірниця		Вечірниця
— <i>leisleri</i> (Kuhl, 1817)	— мала	Uk	— мала
— <i>noctula</i> (Schreber, 1774)	— дозріна	Uk	— дозріна
— <i>lasiopterus</i> (Schreber, 1780)	— велетенська	Uk	— велетенська
<i>Pipistrellus</i> Kaup, 1829	Нетопир		Нетопир
— <i>kuhlii</i> (Kuhl, 1817)	— білосмугий	Ad Uk	— середземний
— <i>nathusii</i> (Keyserling, Blasius, 1839)	— лісовий	Uk	— лісовий
— <i>pipistrellus</i> (Schreber, 1774)	— карлик	Uk	— карликовий
— <i>pygmaeus</i> (Leach, 1825)	— пігмей	Uk	— (у скл. <i>pipistrellus</i>)
<i>Hypsugo</i> Kolenati, 1856	Гіпсуг		Лилик (не <i>Vespertilio</i>)
— <i>savii</i> (Bonaparte, 1837)	— гірський	Uk	— гірський
<i>Vespertilio</i> Linnaeus, 1758	Лилик		Лилик
— <i>murinus</i> Linnaeus, 1758	— двоколірний	Uk	— двоколірний
<i>Eptesicus</i> Rafinesque, 1820	Пергач		Лилик (не <i>Vespertilio</i>)
— <i>serotinus</i> (Schreber, 1774)	— пізній	Uk	— пізній
— <i>lobatus</i> (Zagorodniuk, 2009)	— хозарський		— (у складі <i>serotinus</i>)
— <i>nilssonii</i> (Keyserling, Blasius, 1839)	— північний	Uk	— північний

Найбільші зміни в таксономії кажанів стосуються групи «вусатих» нічниць (*Myotis* ex gr. «*mystacinus*»). Ще 15–20 років тому в матеріалах з України ідентифікували тільки один їх вид, проте на час огляду 1999 р. розрізняли вже два види: *M. mystacinus* та *M. brandtii* [24]. Тепер є дані про ще два види цієї групи: *M. aurascens* (нічниця степова) та *M. alcathoe* (нічниця мала) [40, 92, 93]. Нещодавня ревізія групи [108] свідчить про можливість заміни назви *M. aurascens* Kuzyakin, 1935 на *M. sogdianus* Kuzyakin, 1934 (типи з Узбекистану). Нічницю степову (*M. aurascens*) у огляді кажанів 2002 р. [47] названо «кавказька»; назва

«степова» поширена і в англомовній літературі. Нічницю малу (*M. alcathe*)¹⁹ раніше описували з України під назвою «нічниця Іконнікова» [2] (див.: [40]). Українську назву *M. brandtii* тут подано як «нічниця північна», як і в інших публікаціях [24, 27, 40, 84]; для цього виду вживають також патронім у форматі «нічниця Брандта» [87] (recte «брандтова»); С. Огнев називав її «руська» [68].

Vespertilioninae. У переліку 1999 р. три роди — *Hypsugo*, *Vespertilio* та *Eptesicus* (тобто *Vespertilio* s. l. auct.) — розглядали близькими і наводили під єдиною українською назвою «Лилик». Від огляду кажанів 2002 р. [47] для цих родів вживають власні назви: Гіпсуг, Лилик і Пергач, відповідно. Щодо центрального виду вечірниць (*Nyctalus noctula*): поширена назва «руда» [2, 27, 47] більше стосується роду *Nyctalus* в цілому, хоча і визнана синонімом «дозірна» [62, 79] (також: «дозірня» [89] і «дозорна» [64]). Тут вжито «дозірна», як у визначнику звірів України [54], списку ссавців України 1999 р. [24] та огляді роду *Nyctalus* в Україні [80]. Плутанину з українськими назвами «малих» нетопирів (група *Pipistrellus pipistrellus* + *pygmaeus*) розглянуто вище (розділ «Вернакулярні назви...»). Дещо змінено й українські назви вуханів (*Plecotus*): означення «звичайний» залишено за надвидом, а вид *P. auritus* s. str. названо «бурий».

Ряд Caniformes: всі родини, окрім Mustelidae

Псоподібні (Caniformes), або Хижі — диференційована група ссавців, розглянута тут двома списками: 1) всі родини, крім Мустелових (цей розділ, табл. 12), та 2) родина Mustelidae (наступний розділ, табл. 13). Це одна з найскладніших груп у питаннях стандартизації українських назв, насамперед через велику частку власних назв видів та видових груп [41].

Табл. 12. Таксони ряду Псоподібних (окрім родини Мустелових) у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Caniformes (Carnivora auct.)	Псоподібні		Хижі
Feliformia (Feliformia auct.)	Котовиді		(не згадано)
Felidae Fischer, 1817	Котові		Котові
<i>Felis</i> Linnaeus, 1758	Кіт		Кіт
— <i>silvestris</i> Schreber, 1777	— лісовий	Uk	— лісовий
— <i>catus</i> Linnaeus, 1758	— свійський	Ad (Do)	— (не згадано)
<i>Lynx</i> Kerr, 1792	Рись		Рись
— <i>lynx</i> (Linnaeus, 1758)	— євразійська	Uk	— звичайна
Canimorpha (Caniformia auct.)	Псовиді		(не згадано)
Canidae Fischer, 1817	Псові		Собакові
<i>Nyctereutes</i> Temminck, 1839	Єнот		Собака (не <i>Canis</i>)
— <i>procyonoides</i> (Gray, 1834)	— уссурійський	Ad	— єнотовидний
<i>Canis</i> Linnaeus, 1758	Пес		Собака
— <i>familiaris</i> Linnaeus, 1758	— свійський	Ad (Do)	— (не згадано)
— <i>lupus</i> Linnaeus, 1758	— вовк		— вовк
— <i>aureus</i> Linnaeus, 1758	— шакал	Ad	— шакал золотавий
<i>Vulpes</i> Frisch, 1775	Лис		Лис
— <i>vulpes</i> (Linnaeus, 1758)	— рудий		— звичайний
— <i>corsac</i> (Linnaeus, 1768)	— корсак (степовий)	Uk	— корсак
Ursidae Fischer, 1817	Ведмедеві		Ведмедеві
<i>Ursus</i> Linnaeus, 1758	Ведмідь		Ведмідь
— <i>arctos</i> Linnaeus, 1758	— бурий	Uk	— бурий
Phocidae Gray, 1821	Тюленеві		Тюленеві
<i>Monachus</i> Fleming, 1822	Монах		Тюлень (не <i>Phoca</i>)
— <i>monachus</i> (Hermann, 1779)	— середземний	Ex Uk	— білочеревий
Procyonidae Gray, 1825	Ракунові		Єнотові
<i>Procyon</i> Storr, 1780	Рақун		Єнот (не <i>Nyctereutes</i>)
— <i>lotor</i> Linnaeus, 1758	— північний	Fa (Ad)	— полоскун

¹⁹ Поточна наукова назва цього виду — *Myotis alcathe* — запропонована лише 2001 р., без ревізії типів жодної з близько 15 описаних раніше форм *M. mystacinus* s. l., а тому, очевидно, є тимчасовою.

У цій частині списку (хижі без Mustelidae) — 5 родин (12 видів, 8 родів: табл. 12). Дискусії щодо вибору української реєстрової назви типового роду завершилися за користь «*Canis* = Пес», що й прийнято в останніх оглядах [41, 45] і тут.

«Єноти» — збірна назва кількох груп хижих (похідна від *Genetta* Cuvier, 1816). З часу інтродукції *Nyctereutes procyonoides* в Україні за цим видом закріпилася назва «уссурійський єнот» [41]. Для «американських єнотів» (*Procyon*) запропоновано запозичену з англійської назву «Рақун»²⁰ (ibid.). Часті позначення *Nyctereutes* родовою назвою «Пес» (пес єнотовий, ракуновий, віверовий) пов'язані з описом цих тварин як «*Canis procyonoides*» (= *Nyctereutes viverrinus*). Подібна історія була з *Monachus monachus*, якого колись відносили до роду *Phoca* і тому нерідко називають «тюлень» [54, 87]. Тут цей вид наведено з означенням «середземний», подібно до назви в інших мовах.

Ряд Caniformes: родина Mustelidae

Ця частина хижих ссавців представлена в Україні однією родиною (12 видів, 7 родів; табл. 13)²¹. Нестабільна українська назва родини (Куницеві, Горностаєві, Тхорові) пов'язана з різноманіттям самої групи і непослідовною позицією різних авторів у визначенні відповідності назви типового роду *Mustela* L., 1758 та українських назв тих хижих, яких в різний час і в різних комбінаціях включали до його складу: Куниця (*Martes*), Тхір (*Putorius*), Горностаї (*Mustela*), Норка (*Lutreola*) [1, 26, 66]. З метою уникнення суперечок і усталення української реєстрової назви роду *Mustela* запропоновано взяти українізовану латину — «Мустела» [41, 45].

Табл. 13. Таксони ряду Псоподібних (родина Мустелових) у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Mustelidae Fischer, 1817	Мустелові		Тхорові
<i>Mustela</i> Linnaeus, 1758	Мустела		Тхір
— <i>erminea</i> Linnaeus, 1758	— горностаї	Uk	— горностаї
— <i>nivalis</i> Linnaeus, 1766	— ласиця		— ласка
— <i>lutreola</i> (Linnaeus, 1761)	— норка	Uk	— норка європейська
— <i>putorius</i> Linnaeus, 1758	— (тхір) темний	Uk	— чорний
— <i>eversmanni</i> Lesson, 1827	— (тхір) степовий	Ad Uk	— степовий
<i>Neovison</i> Baryshnikov, Abramov, 1997	Візон		Норка (не <i>M. lutreola</i>)
— <i>vison</i> (Schreber, 1777)	— річковий	Ad	— норка американська
<i>Martes</i> Pinel, 1792	Куниця		Куна
— <i>martes</i> (Linnaeus, 1758)	— лісова		— звичайна (лісова)
— <i>foina</i> (Erxleben, 1777)	— кам'яна		— кам'яна
<i>Gulo</i> Storr, 1780	Росомаха		Росомаха
— <i>gulo</i> (Linnaeus, 1758)	— тайгова	Ex	— (без означення)
<i>Vormela</i> Blasius, 1884	Перегузня		Перегузня
— <i>peregrina</i> (Gueldenstaedt, 1770)	— степова	Uk	— звичайна
<i>Meles</i> Boddaert, 1785	Борсук		Борсук
— <i>meles</i> (Linnaeus, 1758)	— європейський		— звичайний
<i>Lutra</i> Brunnich, 1771	Видра		Видра
— <i>lutra</i> (Linnaeus, 1758)	— річкова	Uk	— річкова

Назва виду *Mustela eversmanni* у деяких оглядах (напр., [24, 110]) помилково наводиться як «*eversmannii*» (з двома «i»). Родова (у філологічному розумінні) назва «тхір» є відповідником колишнього роду *Putorius* Cuvier, 1817 [1, 64]; проте, з огляду на недавнє проникнення на терени України *M. eversmanni* можна припустити, що ця назва стосувалася лише *M. putorius* і є його власною назвою (аналогічно до назви «норка» для *M. lutreola*). Вид

²⁰ Існує також «цирковий» варіант назви — «полоскун» (рос., = смугач, поп *Balaenoptera*), пов'язаний зі смугастим забарвленням хвоста у ракунів та їхніх родичів (напр., у котопредки, *Bassariscus*).

²¹ Спроби інтродукції в Україні (Печеніги) скусна смугастого (*Mephitis mephitis* (Schreber, 1776), Mephitidae) виявилися невдалими: популяція проіснувала протягом 1936–1940 рр. і зникла.

Neovison vison деякий час відносили до роду *Mustela* й підроду *Lutreola* і, відповідно, називали «норкою американською» [1, 24]. Тепер родовий ранг *Neovison* є визнаним [110], і ця відокремленість закріплена в українській мові власною назвою «Візон» [41, 45].

Надряд Ungulata. Ряд Equiformes

Ряди коне-, олене- і китоподібних нерідко розглядають як сестринські групи надряду Ungulata s. l., або відносять ці три ряди до надряду Laurasiatheria [69]. Ряд Конеподібних представлений у фауні України однією родиною (2 види, 1 рід; табл. 14). Віднесення представників цього ряду до сучасної дикої фауни України є умовним: після винищення у дикому стані відновлені популяції поширені вкрай обмежено.

Існує низка протиріч з таксономією й номенклатурою роду *Equus*. У фауні України відомі три форми: кінь свійський (*E. caballus*), кінь тарпан (*E. «gmelini»*) та кінь Пржевальського (*E. przewalskii*). Остання представлена вільною популяцією в Чорнобильській зоні [8, 17], при цьому її звичайно розглядають як повний вікаріат винищеного у XVIII ст. тарпана, що підкріплюють погляди на їхню конспецифічність [10] (І. Кузьміна [59] розглядає тарпана як здичавілих *E. caballus* і протиставляє їх *E. przewalskii*). У «Червоній книзі» [87] подано найширше «гібридне» позначення: «*E. caballus* — кінь дикий» (латина коня свійського, текст про *E. przewalskii*, «кінь дикий» — це *E. ferus* = *gmelini* auct. + *przewalskii*). Цей парадокс зникає тільки при визнанні конспецифічності всіх цих форм [110]²². Тут (слідом за [41]) для відображення відмінностей дикої форми від свійської вжито комбінацію «*Equus ferus* — кінь тарпан (дикий)».

Табл. 14. Таксони ряду Конеподібні у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Equiformes (Perissodactyla auct.)	Конеподібні		Копитні
Equidae Gray, 1821	Коневі		Коневі
<i>Equus</i> Linnaeus, 1758	Кінь		Кінь
— <i>ferus</i> (Boddaert, 1785)	— тарпан (дикий)	Ex/Re Uk	— тарпан
— <i>hemionus</i> Pallas, 1775	— кулан	Ex/Re	— кулан

Ряд Balaeniformes

Ряд Китоподібних тепер розглядають як сестринський таксон Оленеподібних, з якими вони формують групу Cetartiodactyla з надряду Laurasiatheria [50, 69]. Ряд представлений у фауні України трьома родинами (4 види, 4 роди; табл. 15). При уніфікації назви ряду

Табл. 15. Таксони ряду Китоподібні у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Balaeniformes (Cetacea auct.)	Китоподібні		Китоподібні
Delphinomorpha (Odontoceti auct.)	Дельфіновиді		(не згадано)
Delphinidae Gray, 1821	Дельфінові		Дельфінові
<i>Delphinus</i> Linnaeus, 1758	Дельфін		Білобочка
— <i>delphis</i> Linnaeus, 1758	— білобочка	Uk	— чорноморська
<i>Tursiops</i> Gervais, 1855	Афаліна		Афаліна
— <i>truncatus</i> (Mantagu, 1821)	— звичайна	Uk	— чорноморська
Phocoenidae Gray, 1825	Фоценові		Фоценові
<i>Phocoena</i> Gray, 1825	Фоцена		Фоцена
— <i>phocoena</i> (Linnaeus, 1758)	— звичайна	Uk	— звичайна
Balaenimorpha* (Mysticeti auct.)	Китовиді		(не згадано)
Balaenopteridae Gray, 1864	Смугачеві		Смугачеві
<i>Balaenoptera</i> Lacépède, 1804	Смугач		Смугач
— <i>acutorostrata</i> Lacépède, 1804	— малий	Ex (Fa)	— малий

* В дисертації П. Палласа (1760) згадано саме як *Balaenimorpha* (наразі часто через «о»).

²² Із суто таксономічної точки зору (без аналізу матеріалів поза типами) конспецифічність пари *gmelini* Antonius, 1912 = *caballus* L., 1758 є доведеною [78], і для диких форм треба послуговуватися іншою назвою — *ferus* Boddaert, 1785 або *przewalskii* Poliakov, 1881 (про їхній статус див. [110]).

була типіфікація як на основі *Delphinus* (Дельфін), так і *Balaena* (Кит): Delphiniformes [21, 24, 34] або Balaeniformes [45]. Останнє прийнято тут з огляду на відповідність більш поширеної назви «китоподібні» до роду «Кит» (*Balaena*).

В українській назві роду *Delphinus* було невиправдане перенесення назви виду на рід: «*Delphinus delphis* — білобочка чорноморська» [24, 54], попри збереження назв «Дельфін» (*Delphinus*) та «Дельфінові» (Delphinidae). Поширені в українській літературі видові назви «азовка» (для *Phocoena*) та «чорноморський» (для *Delphinus* та *Tursiops*) стосуються місцевих підвидів і не можуть поширюватися на види у повному обсязі; тут зроблено відповідні корективи (табл. 15). Вид *Balaenoptera acutorostrata* позначено як «вимерлий» (мав статус фантомного виду); він відомий в басейні Чорного моря лише за кількома давніми, проте однозначними знахідками (напр., [14]).

Ряд Cerviformes

У фауні України Оленеподібні представлені трьома родинами (16 видів, 12 родів; табл. 16). Цей ряд зазнав значних змін складу на рівні регіональних фаун: у фауні України — 4 вимерлих²³ та 7 адвентивних видів; чимало видів пережили суттєві скорочення чисельності

Табл. 16. Таксони ряду Оленеподібні у фауні України

Наукова назва	Українська назва	Статус	Огляд 1999 р.
Cerviformes (Artiodactyla auct.)	Оленеподібні		Ратичні
Suimorpha (Suina auct.)	Свиновиді		(не згадано)
Suidae Gray, 1821	Свиневі		Кабанові
<i>Sus</i> Linnaeus, 1758	Свиня		Кабан
— <i>scrofa</i> Linnaeus, 1758	— лісова (дик)		— звичайний
Cervomorpha	Оленевиді		(не згадано)
Cervidae Goldfuss, 1820	Оленеві		Оленеві
<i>Dama</i> Frisch, 1775	Лань		Олень (як і <i>Cervus</i>)
— <i>dama</i> (Linnaeus, 1758)	— звичайна	Ad	— лань
<i>Cervus</i> Linnaeus, 1758	Олень		Олень
— <i>elaphus</i> Linnaeus, 1758	— шляхетний		— шляхетний
— <i>nippon</i> Temminck, 1838	— японський	Ad	— плямистий
<i>Capreolus</i> Gray, 1821	Сарна		Сарна
— <i>capreolus</i> (Linnaeus, 1758)	— європейська		— європейська
— <i>pygargus</i> (Pallas, 1771)	— азійська	Ex?	— (не згадано)
<i>Alces</i> Gray, 1821	Лось		Лось
— <i>alces</i> (Linnaeus, 1758)	— європейський	Ex/Re	— європейський
Bovidae Gray, 1821	Бикові		Бикові
<i>Bos</i> Linnaeus, 1758	Бик		(не згадано)
— <i>primigenius</i> Bojanus, 1827	— первісний	Ex	— (не згадано)
— <i>taurus</i> Linnaeus, 1758	— свійський	Ad? (Do)	— (не згадано)
<i>Bison</i> Smith, 1827	Бізон		Бізон
— <i>bonasus</i> (Linnaeus, 1758)	— зубр	Ex/Re Uk	— європейський (зубр)
<i>Bubalus</i> Smith, 1827	Буйвіл		(не згадано)
— <i>bubalis</i> (Linnaeus, 1758)	— індійський	Ad (Do)	— (не згадано)
<i>Saiga</i> Gray, 1843	Сайга		(не згадано)
— <i>tatarica</i> (Linnaeus, 1766)	— татарська	Ex	— (не згадано)
<i>Rupicapra</i> Blainville, 1816	Скельниця		Скельниця
— <i>rupicapra</i> (Linnaeus, 1758)	— гірська	Ex	— звичайна
<i>Capra</i> Linnaeus, 1758	Козел		Коза
— <i>hircus</i> Linnaeus, 1758	— свійський ²⁴	Ad (Do)	— свійська
<i>Ovis</i> Linnaeus, 1758	Баран		Баран
— <i>musimon</i> Pallas, 1811	— муфлон	Ad	— муфлон
— <i>aries</i> Linnaeus, 1758	— свійський (вівця)	Ad (Do)	— (у складі <i>musimon</i>)

²³ Тур зник в Україні в середині XVII ст. [77], тут згаданий у зв'язку з різноманіттям нащадкових форм (порід бика свійського) і частими обговореннями потреб відновлення «реконструйованої» форми.

²⁴ Цей одомашнений вид козлів має низку форм з власними назвами. Окрім типової свійської (*C. hircus* s. str.), відомі також дикі форми (колишня спільна їхня назва — *C. aegagrus* Erxl., 1777 = *C. bezoartica* L., 1766 пом. obl.): «козел безоаровий» (типова дика форма) та «козел камерунський» (дрібна форма).

й ареалів. Частина видів присутня у складі дикої фауни України умовно: як правило, тварин утримують у напіввільних і напівприродних умовах (зубр, лань, олень японський), інші є свійськими (бик, буйвіл, козел, вівця), і на фоні катастрофічного зменшення поголів'я худоби вони дедалі менше «торкаються» природи.

Особливості таксономії і номенклатури представників цього ряду розглянуто у нещодавній ревізії складу мисливської фауни України [41]. Серед запропонованих змін в переліку (у порівнянні з оглядом 1999 р.): додано три роди (лань, бик, буйвіл) та 6 видів, змінено дві українські реєстрові назви родів (кабан → свиня, коза → козел) та кілька українських назв видів (свиня лісова, олень японський, скельниця гірська та ін.) (див. табл. 16). Рід *Rupicapra* зник в Україні (Буковина) в історичні часи; з різних варіантів його назви (скельниця, козиця, козуля, серна) рекомендовано у якості реєстрової назви «Скельниця» [41], широко вживану і раніше, і тепер [12, 49, 89].

Обговорення

Підводячи підсумки цього огляду, важливо зазначити, що список ссавців помітно збільшився: до нього додано як таксони, які з'явилися внаслідок таксономічних ревізій (близькі види і види-двійники, поділи родів тощо) та експансій, так і види, що не мають статусу однозначно присутніх у складі сучасної фауни або втратили такий статус: види, що вимерли в останні часи (напр., монах середземний) або лише формально відновлені у природі (напр., зубр або дикий кінь), фантомні види, а також види, яких з різних причин не включали до складу фауни (у т.ч. свійські ссавці, які регулярно присутні у природі, а також людина як найактивніший природокористувач).

Для коректних порівнянь з попередніми переліками три останні групи мають бути виключені. Зокрема, загальний обсяг втрат теріофауни за три останні століття — 14 видів 9 родів, з них регулярно в літературі згадували тільки три, наявних на час попередніх оглядів: монаха, жолудницю, довгокрила. У переліку втрат, які звичайно не враховували у попередніх оглядах, — 9 видів, 7 родів, 3 родини (у т.ч. пискуха, політуха, росомаха, смугач, тур, сайга, скельниця). У переліку фантомів — 5 видів, 2 роди і 2 родини (напр., тадарида європейська, ракун північний). У переліку «недиких» ссавців (доместиковані форми та людина) — 7 видів, 3 роди, 1 родина, 1 ряд (кіт свійський, козел свійський, буйвіл індійський тощо).

Сумарний обсяг перелічених доповнень до переліку теріофауни України становить: видів — 20, родів — 12, родин — 4, рядів — 1. Варто відзначити, що в огляді 1999 р. частина таких доповнень відносно попередніх переліків згадана: це 8 видів, у тому числі: ракун північний, росомаха, смугач малий, скельниця, кінь кулан, політуха, сурок гірський, підковик південний. Проте навіть без цих поправок добре видно зростання реєстрового обсягу фауни (рис. 1), яке відбувається переважно завдяки двом факторам: 1) поглиблення знань з таксономії, 2) поява чужорідних видів.

Очевидно, що такі зростання формального різноманіття супроводжуються збідненням структури локальних угруповань і загальним збільшенням частки рідкісних і зникаючих видів. Такий протилежний тренд є доволі симптоматичним і не обіцяє нічого позитивного. Будь-які появи нових видів (або зростання ролі здичавілих свійських тварин) не є компенсаціями інших втрат. І, навпаки, фактичні (вимерлі) і очікувані втрати (маємо 68 видів ссавців у «Червоній книзі України» 2009 р.) — очевидна «відповідь» природних фауністичних угруповань на тиск адвентивних видів, у тому числі й найчисельнішого та найактивнішого трансформатора природи — людини.

Сумарні зміни фауни є значними. Для їх оцінки використано індекс ротації фауни, IFR [36]. Базовий реконструйований перелік теріофауни, тобто повний відомий на сьогодні

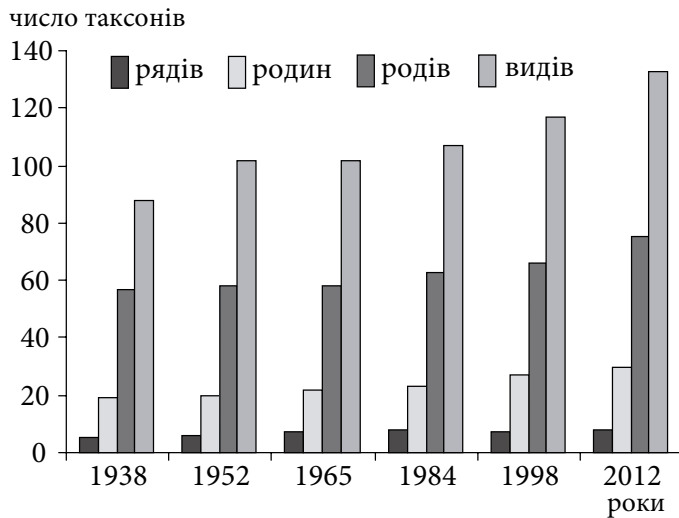

Рис. 1. Динаміка зміни поглядів на кількісний склад сучасної теріофауни України протягом останнього століття та сучасні оцінки таксономічного багатства фауни (за [22], з доповненнями).

Відповідність років оглядам:

1938 — О. Мигулін [64],

1952 та 1965 — О. Корнєєв [53, 54],

1984 — В. Крижанівський та І. Ємельянов [58],

1998 — І. Загороднюк [22];

2012 — ця праця (133 види, без фантомів та зниклих з часу перших оглядів).

список видів (без фантомних і адвентивних) включає 127 видів ($152 - 5_{\text{Fa}} - 22_{\text{Ad}}$). Сучасний список містить 133 види ($152 - 5_{\text{Fa}} - 14_{\text{Ex}}$)²⁵. За індексом ротації фауни маємо 14,2% змін її складу²⁶. Якщо прийняти, що ці зміни сталися за 300 років (від часів Й. Гюльденштедта й П. Палласа), то стандартизований $\text{IFR}_{100} = 4,7\%$. Очевидно, що ці темпи змін надалі тільки зростатимуть через дію усіх зазначених вище факторів.

Висновки

1) Останніми роками відбулися значні зміни поглядів на таксономію ссавців фауни України. Ці зміни в цілому завершилися визнанням 152 видів із 87 родів 35 родин у загальному переліку фауни, включаючи 22 адвентивні види (з них 7 domestikованих), 14 вимерлих в історичні часи та 5 фантомних (найімовірніше відсутніх).

2) Базовий реконструйований перелік теріофауни, який може відображати склад фауни на початок систематичних описів різноманіття фауни, включає 127 видів 30 родин. Сучасний список теріофауни України (без фантомних і вимерлих видів) містить 133 види. За індексом ротації фауни обсяг змін складає 14,2% видового складу.

3) Зростання визнаного (zareєстрованого) таксономічного різноманіття фауни відбулося як за рахунок таксономічних ревізій та подрібнень таксонів (зокрема й виявлення видів-двійників), так і за рахунок появи чужорідних видів, у т. ч. шляхом інвазій, експансій, інтродукцій, втеч з культури.

4) Усі таксони ссавців фауни України на сьогодні мають усталену систему вернакулярних назв, включаючи уніномінальні назви родів і типіфіковані назви родин. Завдяки наявним синонімічним рядам при підготовці цього огляду вдалося уникнути неологізмів і асоціативних назв та впорядкувати повний перелік таксонів ссавців, відомих у складі фауни України із власними українськими назвами.

5) Очікувані зміни переліку таксонів стосуватимуться насамперед видових статусів (включно з розширенням переліку статусів) — категорій присутності (фантомні, адвентивні, зниклі), категорій раритетності й охорони, оцінок динаміки чисельності та ареалів. Порівняно зі змінами статусів, появи у переліку нових видів є менш очікуваним фактором його змін, проте їх не можна виключати з огляду на наявність великої частки доступних інвайдерам трансформованих людиною ландшафтів і біотопів.

²⁵ Якщо припустити зникнення у майбутньому видів, занесених до Червоної книги України, то ця кількість (фактичний залишок) становитиме лише 61 вид.

²⁶ Розрахунок: $\text{IFR} = [(N_{\text{ex}} + N_{\text{ad}}) / 2] / N_{\text{bas}} * 100 = [(22 + 14) / 2] / 127 * 100 = 14,2\%$.

Подяки

Дослідження проведено в рамках науково-дослідної теми «Сучасний стан теріофауни та її багаторічні зміни на території України» (№ державної реєстрації 0112U005504). Автори висловлюють щире подяку всім колегам, які долучилися до обговорення піднятих тут питань і висловили зауваження при підготовці роботи до друку. Особливо цінними були зауваження учасників тематичних круглих столів щорічних теріологічних шкіл: О. Годлевської, І. Дикого, А. Дулицького, С. Жили, О. Киселюка, М. Коробченко, З. Селюніної, В. Тищенко, М. Товпинця, В. Токарського. Консультативну допомогу і важливі зауваження автори отримали від І. Дзевєріна, В. Домашліня, А. Затушевського, О. Івашків, В. Корнєєва, А. Мілютіна, І. Павлінова, І. Скільського, М. Товпинця, Г. Фесенка, С. Харчука. Наша подяка також Г. Городиській за цінні редакційні виправлення тексту.

Література

1. Абеленцев В. І. Куницеві. — К.: Наук. думка, 1968. — 280 с. — (Фауна України; Т. 1, вип. 2).
2. Абеленцев В. І., Підоплічко І. Г., Попов Б. М. Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани. — К.: Наук. думка, 1956. — 448 с. — (Фауна України; Т. 1. Ссавці. Вип. 1).
3. Абрамсон Н. И., Голенищев Ф. Н., Костыгов А. Ю., Тесаков А. С. Таксономическая интерпретация молекулярно-генетической кладограммы полевок трибы Microtini (Arvicolinae, Rodentia) построенной по ядерным генам // Теріофауна России и сопредельных территорий. IX Съезд Теріол. об-ва при РАН. — М.: КМК, 2011. — С. 7. — ISBN 978-5-87317-710-3.
4. Абрамсон Н. И., Лисовский А. А. Подсемейство Arvicolinae Gray, 1821 // Павлинов И. Я., Лисовский А. А. (ред.). Млекопитающие России: систематико-географический справочник. — М.: КМК, 2012. — С. 220–275. — (Сб. тр. Зоол. музея Моск. ун-та; Т. 52). — ISBN 978-87317-844-5.
5. Банникова А. А., Крамеров Д. А., Василенко В. Н. и др. Полиморфизм ДНК ежей рода Eginaceus и политипичность таксона E. concolor (Insectivora, Erinaceidae) // Зоол. журн. — 2003. — 82, вып. 1. — С. 70–80.
6. Бобров В. В., Варшавский А. А., Хляп Л. А. Чужеродные виды млекопитающих в экосистемах России. — М.: КМК, 2008. — 232 с. — ISBN 978-5-87317-487-4.
7. Булахов В. Л., Пахомов О. Є. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці (Mammalia). — Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2006. — 356 с. — ISBN 966-551-199-8.
8. Гащак С. П., Вишневський Д. О., Заліський О. О. Фауна хребетних тварин Чорнобильської зони відчуження (Україна). — Славутич: Вид-во Чорнобильського центру, 2006. — 100 с. — ISBN 966-96632-1-0.
9. Гащак С., Хуфбер С., Маклюк Ю. и др. О видовом разнообразии мышей рода Sylvaemus в Украине // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 80–92. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
10. Гентнер В. Г. О тарпанах // Зоол. журн. — 1955. — 34, № 6. — С. 1404–1423.
11. Громов И. М., Баранова Г. И. (ред.). Каталог млекопитающих СССР (плиоцен-современность). — Л.: Наука, 1981. — 456 с.
12. Делеган І. В., Делеган І. І., Делеган І. І. Біологія лісових птахів і звірів. — Львів: Поллі, 2005. — 600 с. — ISBN 5-7763-1487-9.
13. Дикий І., Сребродольська Є. Рідкісні і малочисельні види ссавців Шацького національного природного парку // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 102–106. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
14. Дулицький А. И. Биоразнообразие Крыма. Млекопитающие: история, состояние, охрана, перспективы. — Симферополь: СОНАТ, 2001. — 208 с. — ISBN 966-7347-52-4.
15. Дулицький А. И., Михайлова А. Е., Стенько Р. П. Первые находки подковоносов Мегели и южного (Rhinolophus mehelyi Matschye, 1901 и Rh. euryale Blasius, 1853; Chiroptera, Rhinolophidae) на территории Украины // Заповедники Крыма на рубеже тысячелетий. — Симферополь, 2001. — С. 32–33.
16. Ефетов К. А. Концепция системы русских и украинских зоологических названий. — Симферополь: СSMU Press, 2007. — 56 с. — ISBN 966-2969-12-8.
17. Жарких Т. Л., Ясинецкая Н. И. Демографические показатели популяции лошадей Пржевальского (Equus przewalskii Polj., 1881) в Зоне отчуждения Чернобыльской АЭС // Бюл. Моск. об-ва испытателей природы. — 2008. — 113, вып. 5. — С. 3–9.
18. Загороднюк И. В. Кариотипическая изменчивость и систематика серых полевок (Rodentia, Arvicolini). Сообщение 1. Видовой состав и хромосомные числа // Вестн. зоологии. — 1990. — № 2. — С. 26–37.
19. Загороднюк И. В. Политипические Arvicolinae Восточной Европы: таксономия, распространение, диагностика. — Киев, 1991. — 64 с. — (Ин-т зоол. АН Укр. / Препр. № 10.91).
20. Загороднюк И. В. Редкие виды бурозубок на территории Украины: легенды, факты, диагностика // Вестн. зоологии. — 1996. — 30, № 6. — С. 53–69.
21. Загороднюк І. В. Ключі до визначення вищих таксонів звірів фауни України і сусідніх регіонів та принципи їх побудови // Вестн. зоологии. — 1998 а. — 32, № 1–2. — С. 126–150.

22. *Загороднюк І. В.* Вищі таксони ссавців у сучасній фауні України: склад, номенклатура та видове багатство // Доп. НАН України. — 1998 б. — № 4. — С. 180–186.
23. *Загороднюк І. В.* Політипні види: концепція та представленість у теріофауні Східної Європи // Доповіді НАН України. — 1998 в. — № 7. — С. 171–178.
24. *Загороднюк І.* Контрольний список теріофауни України // Ссавці України під охороною Бернської конвенції / За ред. І. В. Загороднюка. — К., 1999. — С. 202–210. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 2). — ISBN 966–02–1280–1.
25. *Загороднюк І.* Склад та історичні зміни фауни хижих ссавців України // Великі хижі ссавці України та прилеглих країн (Матеріали Школи-семінару, Поліський природний заповідник, 15–17 грудня 2000). — К., 2001 а. — С. 14–17. — (Novitates Theriologicae; Pars 4).
26. *Загороднюк І.* Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. Частина 1. Загальні положення. Комахоїдні, кажани та хижі // Вісн. Нац. наук.-природн. музею. — К., 2001 б. — Вип. 1. — С. 113–131.
27. *Загороднюк І.* Контрольний список родів і видів кажанів України // Міграційний статус кажанів в Україні. — К., 2001 в. — С. 42–46. — (Novitates Theriologicae; Pars 6).
28. *Загороднюк І. В.* Польовий визначник дрібних ссавців України. — К., 2002. — 60 с. — (Праці Теріологічної Школи. Вип. 5). — ISBN 966–02–2642–X.
29. *Загороднюк І.* Наземні хребетні України та їх охоронні категорії (Довідник для семінарів з зоології, екології, та охорони природи). — Ужгород: Ліра, 2004. — 48 с. — ISBN 966–8266–09–9.
30. *Загороднюк І.* Біогеографія криптичних видів ссавців Східної Європи // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Біол. — 2005. — Вип. 17. — С. 5–27.
31. *Загороднюк І.* Ссавці східних областей України: склад та історичні зміни фауни // Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006 а. — С. 216–259. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 7). — ISBN 966–02–3985–8.
32. *Загороднюк І.* Адвентивна теріофауна України і значення інвазій в історичних змінах фауни та угруповань // Фауна в антропогенному середовищі. — Луганськ, 2006 б. — С. 18–47. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 8). — ISBN 966–02–3986–6.
33. *Загороднюк І.* Аловиди гризунів групи *Sicista «betulina»*: просторові взаємини з огляду на концепцію лімітувальної схожості // Вісн. Дніпропетров. ун-ту. Сер. Біол. Екол. — 2007. — Вип. 15, т. 1. — С. 45–53.
34. *Загороднюк І.* Наукові назви рядів ссавців: від описових до уніфікованих // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Біологічна. — 2008. — Вип. 48. — С. 33–43.
35. *Загороднюк І. В.* Таксономія і номенклатура немишовидних гризунів фауни України // Зб. праць Зоол. музею. — К., 2009. — № 40. — С. 147–185.
36. *Загороднюк І. В.* Ссавці північного сходу України: зміни фауни та знань про її склад від огляду О. Черная (1853) до сьогодні. Повідомлення 2 // Вісн. Нац. наук.-природн. музею. — К., 2010. — 8. — С. 33–60.
37. *Загороднюк І.* Міжвидова гібридизація і фактори її формування на прикладі теріофауни Східної Європи // Біологічні Студії / *Studia Biologica*. — 2011. — 5, № 2. — С. 173–210.
38. *Загороднюк І.* Список ссавців України. Види, відомі за останні три століття // Теріологічна школа: Сайт Укр. теріол. тов-ва НАН України. — К., 2012. — <http://terioshkola.org.ua/ua/fauna/taxalist.htm>.
39. *Загороднюк І. В., Атамась Н. С.* Морфологическая дифференциация хомяков (*Cricetidae*) Восточной Европы: диагностический вес признаков и структура таксономического отношений // Доп. НАН України. — 2005. — № 4. — С. 153–160.
40. *Загороднюк І., Дикий І.* Нічниця північна (*Myotis brandtii*) на заході України: ідентифікація, поширення, екоморфологія // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. — 2009. — Вип. 49. — С. 111–127.
41. *Загороднюк І., Дикий І.* Мисливська теріофауна України: видовий склад і вернакулярні назви // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. — 2012. — Вип. 58. — С. 21–44.
42. *Загороднюк І., Ємельянов І.* Криптичне різноманіття ссавців у Східній Європі як віддзеркалення багатоманітності проявів виду // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Біологія. — 2008. — Вип. 22. — С. 166–178.
43. *Загороднюк І. В., Мишита А. В.* О видовой принадлежности ежей рода *Epinaceus* Украины и прилежащих стран // Вестн. зоологии. — 1995. — 29, № 2–3. — С. 50–57.
44. *Загороднюк І., Покиньючерда В.* Таксономія ссавців східнокарпатського регіону // Теріофауна Карпатського біосферного заповідника / За ред. І. Г. Ємельянова. — К.: Ін-т зоол. НАНУ, 1997. — С. 16–23. — (Додаток 5 до журналу «Вестник зоологии»).
45. *Загороднюк І., Харчук С.* Називничі засади опису таксономічного різноманіття ссавців Європи // Наук. вісн. НУБіП України. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. — 2011. — Вип. 164, ч. 3. — С. 124–135.
46. *Загороднюк І. В., Боевскоров Г. Г., Зыков А. Е.* Изменчивость и таксономический статус степных форм мышей рода *Sylvaemus (falzfeini – fulvipectus – hermonensis – arianus)* // Вестн. зоологии. — 1997. — 31, № 5–6. — С. 37–56.
47. *Загороднюк І., Годлевська Л., Тищенко В., Петрушенко Я.* Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень. — К., 2002. — 110 с. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 3). — ISBN 966–02–2476–1.
48. *Загороднюк І., Жила С., Покиньючерда В.* Теріологічна школа-семінар «Ссавці у Червоній книзі» // Вестн. зоологии. — 1998. — 32, № 5–6. — С. 149–150.
49. *Затушевський А. Т., Шидловський І. В., Закала О. С. та ін.* Каталог колекцій ссавців Зоологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка. — Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. — 442 с.

50. Зиков О. Класифікація сучасних плацентарних ссавців (Eutheria): стан і проблеми // Праці Зоол. музею Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2006. — 4. — С. 5–20.
51. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — К.: Мінекобезпеки України, 1998. — 76 с.
52. Кондратенко О. В., Кузнецов В. Л., Золотухіна С. І. Хом'ячок, строкатка та сліпачок (Rodentia, Mammalia) у Донецько-Донських та Донецько-приазовських степах // Заповідна справа в Україні. — 2003. — 9, вип. 2. — С. 30–33.
53. Корнеев О. П. Визначник звірів УРСР. — К.: Рад. шк., 1952. — 216 с.
54. Корнеев О. П. Визначник звірів УРСР. Видання друге. — К.: Рад. шк., 1965. — 236 с.
55. Коробченко М., Загороднюк І. Таксономія та рівні диференціації сліпаків (Spalacidae) фауни України і суміжних країн // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Біол. — 2009. — Вип. 26. — С. 13–26.
56. Коробченко М. А., Загороднюк І. В., Емельянов І. Г. Підземні гризуни як життєва форма ссавців // Вісн. Нац. наук.-природн. музею. — К., 2010. — 8. — С. 5–32.
57. Костюшин В. А., Губар С. І., Домашилінець В. Г. Стратегія розвитку моніторингу біорізноманіття в Україні / Нац. екол. центр України. — К., 2009. — 58 с.
58. Крыжановский В. И., Емельянов И. Г. Класс млекопитающие // Природа Украинской ССР. Животный мир / Под ред. В. А. Топачевского. — К.: Наук. думка, 1985. — С. 197–234.
59. Кузьмина И. Е. Лошади Северной Евразии от плиоцена до современности. — СПб, 1997. — 224 с. — (Тр. Зоол. ин-та РАН; Т. 273).
60. Лина П. Научные названия европейских видов рукокрылых // Европейська ніч кажанів '98 в Україні / За ред. І. Загороднюка. — К., 1998. — С. 160–162. — (Праці Теріологічної школи; Вип. 1).
61. Малыгин В. М. Систематика обыкновенных полевок. — М.: Наука, 1983. — 208 с.
62. Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник: термінологія і номенклатура. — К.: Наук. думка, 1983. — 412 с.
63. Межжерин С. В. Ревизия мышей рода *Arodemus* (Rodentia, Muridae) Северной Евразии // Вестн. зоологии. — 1997. — 31, № 4. — С. 29–41.
64. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — 426 с.
65. Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Видання четверте / Перекл. Ю. Некрутенка. — К., 2003. — XXV+176 с. — ISBN 966-96182-3-1.
66. Наукові назви ссавців України // Веб-сайт Інституту зоології НАН України. — К., 2004–2009. — http://izan.kiev.ua/term_com/mammal.htm.
67. Некрутенко Ю. Передмова до українського перекладу // Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Видання четверте. — К.: Ін-т зоол. НАН України, 2003. — С. IX–XXV. — ISBN 966-96182-3-1.
68. Огнев С. И. Звери Восточной Европы и Северной Азии. — М.; Л.: Гос. Изд-во, 1928. — Т. 1. — 631 с.
69. Павлинов И. Я. Систематика современных млекопитающих. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003. — 297 с. — ISSN 0134-8647.
70. Павлинов И. Я. *Myodes Pallas* 1811 — действительное название для рода лесных полевок (Cricetidae) // Зоол. журн. — 2006. — 85, № 5. — С. 667–669.
71. Павлинов И. Я., Россолимо О. Л. Систематика млекопитающих СССР. Дополнения (Исследования по фауне). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. — 190 с. — ISBN 5-211-039297.
72. Павлинов И. Я., Борисенко А. В., Крускоп С. В., Яхонтов Е. Л. Млекопитающие Евразии: систематико-географический справочник (в трех частях). — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. — Ч. II: Non-Rodentia. — 336 с. — (Сб. тр. Зоол. музея Моск. ун-та; Т. 32).
73. Пантелеев П. А. Надродовая система грызунов фауны Палеарктики // Систематика животных, практическая зоология и ландшафтная зоогеография (Чтения памяти А. П. Кузякина). — М.: Наука, 1991. — С. 30–46.
74. Придатко В. І. Біорізноманіття і біоресурси України: огляд SoE-публікацій (1992–1998 рр.), переоцінка трендів і тенденцій (1966–1999 рр.) // Довкілля і ресурси: наукові проблеми: Зб. праць Укр. ін-ту досл. навкол. середовища і ресурсів. — К.: УІДНCR, 2000. — С. 194–215.
75. Реишело О. С. Зоогеография: навчальний посібник. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 271 с. — (Серія «Біологічні студії»; ISBN 978-966-613-752-7).
76. Сокур І. Т. Ссавці фауни України та їх господарське значення. — К.: Держучпедвидав, 1960. — 211 с.
77. Сокур І. Т. Історичні зміни та використання фауни ссавців України. — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — 84 с.
78. Спасская Н. Н., Павлинов И. Я. Сравнительная краниометрия «шатиловского тарпана» (*Equus gmelini* Antonius, 1912): проблема видоспецифичности // Сб. тр. Зоол. музея. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2008. — 49. — С. 428–448. — (Зоологические исследования).
79. Татаринов К. А. Звірі західних областей України (матеріали до вивчення фауни Української РСР). — К.: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.
80. Тищенко В. Вечірниця — *Nustalus* // Міграційний статус кажанів в Україні / Нац. наук.-природн. музей НАН України. — К., 2001. — С. 57–64.
81. Токарський В. А. Біологія і екологія європейського бабака *Marmota bobak* (Müller, 1776) та його сучасний стан : Автореф. дис. ... д-ра біол. наук / НАН України, Ін-т зоології. — К., 2010. — 40 с.
82. Топачевский В. А. Слепышовые (Spalacidae). — Л.: Наука, 1969. — 248 с. — (Фауна СССР; Т. 3: Млекопитающие. Вып. 3).

83. *Топачевский В. А., Рековец Л. И.* Новые материалы к систематике и эволюции слепушонок номинативного подрода *Ellobius* (Rodentia, Sricetidae) // Вестн. зоологии. — 1982. — № 5. — С. 47–54.
84. *Фауна України: охоронні категорії. Довідник. Видання друге / За ред. О. Годлевської, Г. Фесенка.* — К., 2010. — 80 с. — ISBN 978-966-7830-13-5.
85. *Хоєцький П. Б.* До аналізу списку мисливських звірів України // Наук. вісн. НЛТУ України. — Львів, 2010. — Вип. 20.9. — С. 30–39.
86. *Царик Й. В., Яворський І. П., Шидловський І. В. та ін.* Хребетні тварини західних областей України (Навчальний посібник). — Львів: Видавн. центр ЛНУ, 2003. — 52 с.
87. *Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова.* — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с. — ISBN 978-966-97059-0-7.
88. *Шарлемань М.* Звірі України. Короткий порадник до визначання, збирання і спостереження ссавців (Mammalia) України. — К.: Всеукр. кооп. видавн. союз, 1920. — 83 с.
89. *Шарлемань М.* Ссавці. — Плазуни. — Земноводяні // Шарлемань М., Татарко К. Назви хребетних тварин. — К.: Держ. вид-во України, 1927. — С. 9–67. — (Словник зоол. номенкл.; Ч. 2).
90. *Шевченко Л. С., Золотухина С. И.* Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины Млекопитающие. — К.: Зоомузей ННПМ НАНУ, 2005. — Вып. 2 (Насекомоядные, рукокрылые, зайцеобразные, грызуны). — 238 с.
91. *Asher R. J., Helgen C. M.* Nomenclature and placental mammal phylogeny // BMC Evolutionary Biology. — 2010. — **10**, art. 102. — P. 1–9.
92. *Bashta A.-T., Piskorski M., Mysłajek R. W. et al.* Myotis alcaethoe in Poland and Ukraine: new data on its status and habitat in Central Europe // Folia Zool. — 2011. — **60**, N 1. — P. 1–4.
93. *Benda P.* Myotis aurascens Kusjakin, 1935 — Steppen-Bartfledermaus // Handbuch der Säugetiere Europas / Ed. J. Niethammer, F. Krapp. — Wiebelsheim: Aula-Verlag, 2004. — Bd 4: Fledertiere, Teil II/2. — S. 1149–1158. — ISBN 3-89104-639-1.
94. *Convention on Biological Diversity.* — 1992–2012. — www.cbd.int.
95. *Ellerman J. R., Morrison-Scott T. C. S.* Checklist of Palaearctic and Indian Mammals 1758 to 1946. — Tonbridge: Tonbridge Printers Ltd., 1951. — 810 p.
96. *Global Taxonomy Initiative (GTI).* — 1998–2012. — <http://www.cbd.int/gti/>.
97. *Gu X.-M., He Sh.-Y., Ao L.* Molecular phylogenetics among three families of bats based on partial sequences of the mitochondrial 12S and 16S rRNA genes // Zoological Studies. — 2008. — **47**, N 3. — P. 368–378.
98. *IUCN Red List of Threatened Species.* — International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, 2012.1. — <http://www.iucnredlist.org>.
99. *Jaarola M., Martínková N., Gündüz I. et al.* Molecular phylogeny of the speciose vole genus *Microtus* (Arvicolinae, Rodentia) inferred from mitochondrial DNA sequences // Molecular Phylogenetics and Evolution. — 2004. — **33**. — P. 647–663.
100. *Krystufek B.* Identity of four *Apodemus* (*Sylvaemus*) types from the eastern Mediterranean and the Middle East // Mammalia. — 2002. — **66**. — P. 43–51.
101. *Masing M.* Cranial diagnostics of the common vole, *Microtus arvalis* s. l., in Eastern Europe // 2nd European Congress of Mammalogy. Abstracts. — Southampton, 1995. — P. 51.
102. *Miller G.* Catalogue of the Mammals of Western Europe (Europe exclusive of Russia) in the collection of the British Museum. — London: Brit. Mus. (Nat. Hist.), 1912. — 1019 p.
103. *Mitchell-Jones A. L., Amori G., Bogdanowicz W. et al.* The atlas of European mammals. — London: Academic Press, 1999. — P. I–XI + 1–484. — ISBN 0-85661-130-1.
104. *Pallas P. S.* Zoographia Rosso-Asiatica. — Petropoli: Acad. Sci., 1811. — **1**. — 568 p.
105. *Ruedi M., Mayer F.* Molecular systematics of bats of the genus *Myotis* (Vespertilionidae) suggests deterministic ecomorphological convergences // Mol. Phylogen. Evol. — 2001. — **21**, N 3. — P. 436–448.
106. *Santucci F., Emerson B. C., Hewitt G. M.* Mitochondrial DNA phylogeography of European hedgehogs // Mol. Ecol. — 1998. — **7**. — P. 1163–1172.
107. *Species list // Societas Europaea Mammalogica (SEM).* — 2009. — <http://www.european-mammals.org>.
108. *Тытсуліна К., Дік М. Н., Маєда К., Масуда Р.* Systematics and phylogeography of the steppe whiskered bat *Myotis aurascens* Kuzyakin, 1935 (Chiroptera, Vespertilionidae) // Rus. J. Theriol. — 2012. — **11**, N 1. — P. 1–20.
109. *Uhrin M., Gazaryan S., Benda P.* Does *Tadarida teniotis* really occur in Crimea? (Chiroptera: Molossidae) // Lynx, n. s. (Praha). — 2009. — **40**. — P. 115–126.
110. *Wilson D. E., Reeder D. M. (eds.).* Mammal Species of the World. — Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 2005. — 2142 p. — ISBN 978-0-8018-8221-0. — <http://www.bucknell.edu/msw3/>.
111. *Zagorodniuk I. V.* Taxonomy, biogeography and abundance of the horseshoe bats in Eastern Europe // Acta zool. cracow. — 1999. — **42**, N 3. — P. 407–421.

І. В. Загороднюк, І. Г. Ємельянов

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
Національний науково-природничий музей НАН України

Таксономія і номенклатура ссавців України

Підведено підсумки таксономічних ревізій ссавців фауни України за останні два десятиліття. Проаналізовано дані щодо всіх видів, відомих у природних і квазіприродних місцезнаходженнях за останні три століття. Сформовано повний перелік таксонів за основними їхніми рангами: ряд, родина, рід і вид. Для всіх таксонів наведено авторів і роки опису та українські реєстрові назви; всі таксономічні переліки супроводжено коментарями щодо основних їх змін порівняно зі списком 1999 р., види проіндексовано за їхніми статусами (вимерлі, адвентивні, фантомні тощо). Загалом у складі фауни України за сумою даних за останні три століття відомо 152 вид 87 родів 35 родин, вкл. 22 адвентивні види (7 домашікованих), 14 вимерлих в історичні часи та 5 фантомних. Базовий реконструйований перелік включає 127 види (без фантомних і адвентивних), сучасний список містить 133 види (без фантомних і зниклих); індекс ротації фауни становить 14,2 % видів за три століття.

Ключові слова: *таксономія, номенклатура, ссавці, фауна України.*

И. В. Загороднюк, И. Г. Емельянов

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Национальный научно-природоведческий музей НАН Украины

Таксономия и номенклатура млекопитающих Украины

Подведены итоги таксономических ревизий млекопитающих фауны Украины за последние два десятилетия. Проанализированы данные по всем видам, известным в природных и квази-природных местонахождениях за последние три столетия. Сформован полный перечень таксонов по основным их рангам: отряд, семейство, род и вид. Для всех таксонов указаны авторы и годы описания и украинские реестровые названия, все таксономические списки сопровождаются комментариями об основных их изменениях по сравнению со списком 1999 г.; виды проиндексированы по их статусам (вымершие, адвентивные, фантомные и пр.). В целом в составе фауны Украины по сумме данных за последние три столетия известны 152 вида 87 родов 35 семейств, вкл. 22 адвентивных вида (7 одомашненных), 14 вымерших в исторические времена и 5 фантомных. Базовый реконструированный список включает 127 видов (без фантомных и адвентивных), современный список включает 133 вида (без фантомных и исчезнувших); индекс ротации фауны составляет 14,2 % видов за три столетия.

Ключевые слова: *таксономия, номенклатура, млекопитающие, фауна Украины.*

I. V. Zagorodniuk, I. G. Emelyanov

Taras Shevchenko Luhansk National University,
National Museum of Natural History of the NAS of Ukraine

Taxonomy and nomenclature of mammals of Ukraine

Totals of taxonomic revision of mammals known for the last two decades in Ukraine are summarized. Data on the records of species known in natural and transformed locations and habitats over the past three centuries is revised. The full list of taxa is composed by their main ranks: order, family, genus, and species. All the taxa are specified by authors, years of description and Ukrainian registered names, all taxonomical lists accompanied by commentary on major changes in the lists since the checklist of 1999; each species indexed according to its status (extinct, alien, phantom, etc.). Overall, fauna of Ukraine (on the basis of the data for the last three centuries) consists of: 152 species of 87 genera 35 families, inc. 22 alien species (7 domesticated), 14 extinct in historical times, and 5 phantom. Basic reconstructed list includes 127 species (without phantom and alien); the current list includes 133 species (without phantom and extinct); index of fauna rotation is 14.2 % species for the last three centuries.

Keywords: *taxonomy, nomenclature, mammals, fauna of Ukraine.*